

tasavvur

tekirdag ilahiyat dergisi | tekirdag theology journal

e-ISSN: 2619-9130

tasavvur, Haziran/June 2024, c. 10, s. 1: 107-143

Klasik Arap Mersiyesinde Sıra Dışı Bir Tema: Tâziye ve Tebriğin Bir Arada Sunumu

An Extraordinary Theme in Classical Arabic Elegy Poetry: Joint-Presentation of Condolence and Celebration

Mehmet Şirin ALADAĞ

Dr. Öğr. Üyesi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

İlahiyat Fakültesi Arap Dili ve Belagatı ABD,

Assist. Prof. Dr., Van Yüzüncü Yıl University,

Faculty of Theology, Department of Arabic Language and Rhetoric

msirinaladag@yyu.edu.tr

ORCID: 0000-0003-1549-2223

DOI: 10.47424/tasavvur.1433553

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 07 Şubat / February 2024

Kabul Tarihi / Date Accepted: 3 Haziran / June 2024

Yayın Tarihi / Date Published: 30 Haziran / June 2024

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Haziran / June

Atıf / Citation: Aladağ, Mehmet Şirin. "Klasik Arap Mersiyesinde Sıra Dışı Bir Tema:

Tâziye ve Tebriğin Bir Arada Sunumu". *Tasavvur - Tekirdağ İlahiyat Dergisi* 10 / 1

(Haziran 2024): 107-143. <https://doi.org/10.47424/tasavvur.1433553>

İntihal: Bu makale, ithenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by ithenticate. No plagiarism detected.

web: <http://dergipark.gov.tr/tasavvur> | <mailto:ilahiyatdergi@nku.edu.tr>

Copyright © Published by Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi,
İlahiyat Fakültesi / Tekirdağ Namık Kemal University, Faculty of
Theology, Tekirdağ, 59100 Turkey.

CC BY-NC 4.0

Öz

İnsanoğlu ölümle tanıştığından bu yana, ölülerine ağıt yakmış, onlar için ağlamış ve hüznünü dile getirmek için şiirler, nesirler dizmiştir. Buradan hareketle ağıt yakmanın tarihi, insan hayatındaki acı ve trajediler kadar eskiye dayanmaktadır. Arap şiirinde ilk mersiye kasidesinin belirlenmesi zor olmakla beraber mersiye'nin şiir konuları içerisinde en eski türlerden biri olduğu söylenebilir. Hüzün ve sevinç insanın fitratında yer alan önemli iki duygudur. İnsan çoğu zaman bu iki duyguyu ayrı ayrı yaşarken bazen de aynı anda yaşayabilmektedir. Bu durumun yansımalarını edebî eserlerde görmek mümkündür. Emevîler döneminde hilâfetin babadan oğula intikal eden bir yapıya dönüşmesi, Arap edebiyatında bazı değişim-dönüşümleri beraberinde getirmiş ve yeni edebî türlerin doğmasında etkili olmuştur. Bu türlerden biri, mersiye gibi edebî mahsullerde aynı anda taziye ve tebriği yani hem hüznü hem de sevinci dile getirmektir. Arap edebiyatında mersiye'nin bu türü, iki zıt temayı aynı anda ifade etme sanatı olan *iftinâna* karşılık gelmektedir. İftinân sanatı, kavramsal düzeyde daha önce var olmakla birlikte terim olarak ilk defa İbn Ebû'l-İsba' tarafından literatüre kazandırılmıştır. Mersiye'nin söz konusu çeşidini oluşturan ve genellikle hazırcevaplık yetisine sahip kişilerin dudaklarından dökülen bu etkileyici örnekler, sahip oldukları yüksek edebî kalite sayesinde birçok açıdan tetkik edilmeye değerdir. Hüznün ve sevincin bir arada dile getirilmesinden dolayı sıra dışı bir temaya bürünen bu konuya dair edebî malzeme, kaynaklarda dağınık biçimde yer almaktadır. Günümüze intikal eden örneklerden tespit edebildiğimiz kadarıyla bu sanatın muhatabı genelde yönetici zümredir. Kaynaklarda yer alan örnekler incelendiğinde çeşitli vesilelerle tek bir ifadeye taziye ve kutlamanın sığdırıldığı görülmektedir. Dil ve edebiyat açısından ustalık ve hazırcevaplık yeteneğini gerektiren bu durumlar şair ve ediplere hüner ve yeteneklerini sergilemek için fırsat sunmaktadır. Çoğunlukla halife, melik, emir ve diğer devlet adamlarına yönelik olan bu olgu, saray muhitlerinde cereyan etmektedir. Emevîler döneminde ortaya çıkan bu sanatı, şiir ve nesirde ilk defa uygulayanın kim olduğu hususunda kaynaklarda farklı bilgiler yer alır. Çalışmada ilgili türe dair kaynaklarda dağınık biçimde bulunan örnekler analiz edilmiştir. Klasik Arap edebiyatında özel bir tema niteliğini taşıyan taziye ve tebrik dileklerinin bir arada dile getirildiği şiir ve nesir formundaki bu örneklerin muhtelif açılardan ana-

lizi makalenin temel hedefidir. Emevîler devrinde ortaya çıkan, biçim ve içerik olarak kendine has özellikleri olan bu edebî türün, örnekler üzerinden önemi vurgulanmış ve Arap edebiyatındaki yeri ortaya konmaya çalışılmıştır. Konuya dair müstakil bir çalışmanın olmaması makalenin özgünlüğünü ortaya koymakta ve söz konusu edebî türün gelişimini anlama ve değerlendirme noktasında alana katkı sunacağı düşünülmektedir. Çalışma nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizine dayalı olarak yürütülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Arap Dili Belagati, Mersiye, İftinân, Taziye, Tebrik.

Abstract

Mankind have lamented for their deaths since their existence, wept for them and written poems and proses to utter their sorrows. Thus, history of lamenting goes back as far as the pain and tragedies occurring in their lives. Although it is challenging to determine the date of first elegy poem, it can be said that elegiac is one of the oldest genres among the poems. Sadness and joy are the two important emotions in human nature. Humans mostly experience two feelings separately; yet sometimes together at the same time. It is possible to see reflections of this in some literary works. During the Umayyad period, the transformation of the caliphate into a structure inherited from father to son brought about some changes and transformations in Arabic literature and led to the birth of new literary genres. One of these types, elegy, is to express condolence and celebration at the same time, that is, both sadness and joy, in literary works. In Arabic literature, this type of elegy is considered a type of *iftinâ*, the art of expressing two opposing themes at the same time. Although the art of *iftinân* had existed at a conceptual level before, it was first brought into the literature terminologically by Ibn Abi al-Isba'. These impressive examples, which constitute the type of elegy in question and are generally expressed by people with quick wit, are worth examining in many respects, thanks to their high literary quality. Literary material on the subject, which has an extraordinary theme due to sadness and joy being expressed together, is scattered in the sources. As far as we can determine from the examples that have survived so far, the addressees of this art are generally the administrative groups. When the examples in the sources are examined, it is seen that condolence and celebration are combined into a single expression on various occasions. These situations, which require mastery and quick wit in terms of

language and literature, offer poets and writers the opportunity to display their skills and talents. This phenomenon, which is mostly directed to caliphs, princes, emirs and other statesmen, takes place in palace circles. There is different information in the sources about who was the first person to apply this art, emerging during the Umayyad period, in poetry and prose. In this study, samples of the relevant species found scattered in the sources will be analyzed. The main goal of the article is to analyze from various perspectives these examples in poetry and prose form, where condolences and congratulations, which are a special theme in classical Arabic literature, are expressed together. The importance of this genre, which emerged during the Umayyad period and transformed into a literary structure with its own characteristics in terms of form and content, will be emphasized through examples and its place in Arabic literature will be tried to be revealed. The absence of a separate study on the subject reveals the originality of the article and is thought to contribute to the field in terms of understanding and evaluating the development of the literary genre in question. The study will be conducted based on document analysis, which is one of the qualitative research methods.

Keywords: Arabic Language Rhetoric, Elegy, İftinân, Condolence, Celebrations.

Giriş

Edebiyat, milletlerin kültürlerini yansıtan temel araçlardan biridir. Öteden beri birçok millet gibi Araplar da acılarını paylaşmak, gönüllerini teselli etmek adına musibete uğrayanlara yönelik kimi zaman şifahen kimi zaman da yazılı olarak şiir veya nesir formatında taziyelerini sunmuşlardır. Bu doğrultuda gelişen mersiye, alan kaynaklarının tamamında Arap şiirinin medih, hiciv, mersiye, gazel ve tasvir şeklinde tasnif edilen beş ana temasından biri olarak zikredilmiştir.¹ Klasik Arap mersiyesi üç ana bölüme ayrılır. Bunlardan birincisi, ölen kişinin kaybından duyulan acı ve üzüntünün dile getirildiği ağlama bölümü (nedb, nevh); ikincisi, erdemlerinin sıralandığı övgü bölümü (te'bîn); üçüncüsü ise duyulan acılara katlanmanın tavsiye edildiği sabır ve

¹ Ebû Hilâl el-Hasen b. Abdillâh b. Sehl el-'Askerî, *Dîvânü'l-me'ânî* (Beyrut: Dâru'l-Cil, ts.), 1/91.

azâ' bölümüdür.² Bu konuda şair ve ediplerce yazılan kaside ve mektuplar kaynaklarda veri olarak sabittir. Taziye dileklerini içeren söz konusu kaside ve mektuplarda çoğunlukla sabır tavsiyesinde bulunmak, cennet ve ahiretteki sevabı hatırlatmak ve ölünün iyi yönlerini dile getirmek gibi temalar üzerinde duruluyordu. Etkili olabilmesi için ilgili mektuplarda yer yer konuya dair âyet, hadis, kelâm-ı kibâr ve şiir örneklerinden istifade ediliyordu. Kimi zaman sadece âyet, şiir yahut veciz bir sözle temessül edilerek taziye sunulurdu. Bunun yanı sıra, vicdani boyutundan dolayı mersiye, duygu yüklü, hayalden uzak ve doğruluk payı en fazla olan şiir konularının başında gelmekteydi. Aynı şekilde ihvâniyyât (dostluk ve arkadaşlık yazışmaları) kapsamında değerlendirilen yeni bir makama atanma, evlilik ya da çocuk sahibi olma, kabileden bir şairin yetişmesi, savaşta zafer kazanılması, hac farizasını yerine getirme, İslâm dinine girme, dinî ve ulusal bayramlar gibi türlü münasebetlerle insanlar tebrik edilmiştir.³ Ölüye üzülmek, onun için hüznü dile getirmek kadar doğal bir şey yoktur. Hangi statüde olursa olsun insan, ölüm karşısında acı duyar ve ölen kişiye üzülür. Çeşitli vesilelerle birini kutlamak da son derece tabii bir durumdur. Ancak ilginç olan, taziye ve tebrik gibi birbirine zıt iki temayı aynı ifadede birleştirmektir. İhvâniyyât kapsamına giren taziye ve tebrik örnekleri genelde yöneticilerin tebasından biriyle, halktan birinin yöneticisiyle ya da eşit konumdaki kimselerin birbirleriyle yazışmaları şeklinde görülmektedir.⁴ İhvâniyyât türünü de içine aldığından samimi ilişkiler içinde bulunulan kişiye hem taziye hem tebriği içeren bu uygulamaya sevk eden başlıca etkenler muhatabı etkilemek, ifadeleri renklendirmek, üslûba güzellik katmak ve konuşmayı çekici kılmak şeklinde belirtilebilir.

² Şevkî Dayf, *er-Rişâ'* (Kahire: Dâru'l-Me'ârif, 1955), 5, 6; M. Faruk Toprak, "Mersiye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29/215.

³ Ebû Muhammed Abdullâh b. Müslim İbn Kuteybe, *Uyûnü'l-ahbâr* (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1418), 3/78-84; 'Askerî, *Dîvânü'l-me'âni*, 1/92-102; Ebû Mansûr Abdülmelik b. Muhammed b. İsmâil es-Seâlibî, *Sihri'l-belâğa fî sîrri'l-berâ'a*, thk. Abdüsselâm el-Havfî (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1984), 91-103; Ebû İshâk İbrâhîm b. Alî el-Husrî, *Zehri'l-âdâb ve semerü'l-elbâb*, thk. Selâhaddin el-Hevvârî (Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 2001), 4/239-244; Ebû'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Abdilvehhâb en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb fî fînnüni'l-edeb*, thk. Müfid Kumeyha vd. (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2004), 5/123-133.

⁴ Ebû'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Alî el-Kalkaşendî, *Şubhu'l-a'sâ fî şinâ'ati'l-inşâ'* (Kahire: Dâru'l-Kütübü'l-Misriyye, 1922), 9/5, 80; Yusuf Sami Samancı, *Osmanlı Dönemi Arap Şairlerden Mencek Paşa ve Şiirleri* (Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları, 2017), 206.

Şiir ve nesir şeklindeki sadece taziye ya da tebrik metinlerine dair bilgileri aktaran kitapların ve özellikle *et-Te'âzî* ve *et-Tehânî* gibi özel bölümlerin olması, konu hakkında zengin bir malzemenin varlığını ortaya koymaktadır.⁵ Bununla birlikte aynı ifadeye yer alan taziye ve tebrik örneklerini bir arada ve sade bir dille okuyucunun dikkatine sunan ayrı çalışmalara daha fazla ihtiyaç duyulmaktadır. Klasik kaynaklar tarandığında satır aralarında değinmek ya da fark edilmeyecek alt başlıklar altında zikretmek dışında konuya özel bir önem atfedilmediği söylenebilir. Bu hususu konunun herhangi müstakil bir başlık altında ele alınmamasından anlamak mümkündür. Her ne kadar bu durumu söz konusu sanatın İbn Ebü'l-İsba' (öl. 654/1256) öncesi dönemde henüz terimleşme sürecinin tamamlanmadığına bağlama gibi bir düşünce hasıl olsa da bunun başka isimler adı altında ele alınmasına bir maninin olmaması, konuya ihtiyatlı yaklaşmayı pek mümkün kılmamaktadır.

Taziye ve tebrikleri aynı anda ihtiva eden şiir ve nesir kalıbındaki örnekler, Arap edebiyatında farklı açılardan üzerinde durulması gereken bir olgudur. Genel kültür ve edebiyat kaynakları yanında şiir divanlarında örneklerine sıklıkla rastlanabilecek bir tema olmasına rağmen çeşitli vesilelerle aynı metinde taziye ve kutlamaya yer verilmesi üzerinde yeterince durulmamıştır. Bu çerçevede çalışmada söz konusu edebî malzemenin tarihsel süreci, türleri, ortak ve farklı yönleri irdelenecektir. Tespit edebildiğimiz kadarıyla bu temanın ülkemizde özel bir ilgiye konu olmamış olması, bu çalışmayı özgün bir niteliğe büründürmektedir.

1. Taziye ve Tebriğin Bir Arada Sunumu

Taziye ve tebrikleri aynı ifadeye sığdırmak, zıt temaları kaynaştırma noktasında sıra dışı bir uygulama olup bunda ustalaşmak şeffaf mizaç ve ince bir edebî hassasiyet gerektirir. Nitekim kaynaklarda belirtildiği üzere iftinân sanatı türleri içerisinde taziye ve tebriği manzum kelimada birleştirmek, aralarındaki aşırı çelişki nedeniyle diğer söz sanatlarını birleştirmekten daha zor

⁵ Ebü'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Abdillâh el-Medâini, *Kitâbü't-Te'âzî*, thk. İbtisâm Merhûn es-Saffâr - Bedrî Muhammed Fehd (Necef: Matba'atu'n-Nu'mân, 1971), 11-12 neşredenin girişi.

sayılmıştır.⁶ Meşhur edip ve tenkitçi İbn Reşîk el-Kayrevânî'nin (öl. 456/1064) konuyu ele alırken mersiye'nin zorluklarından birinin aynı ifadede taziye ve tebriği birleştirmek olduğunu belirtmesi, bu hususu göstermek açısından önemlidir.⁷ Bu konuda yer verilen en güzel örneklerden biri ilerleyen sayfalarda değinileceği üzere şair Abdullah b. Hemmâm es-Selûlî'nin (öl. 98/716), Muâviye'nin (öl. 60/680) oğlu Yezîd'e (öl. 64/683) yönelik taziye ve tebriğin ustalıklarla kaynaştırıldığı konuşmasıdır. Abdullah b. Hemmâm, Yezîd'in yanına varıp taziye-tebriklerini sununcaya kadar durumun hassas ve karmaşık olması nedeniyle kimse taziyede bulunamamıştır. Abdullah b. Hemmâm bu konuşmasıyla taziye ve tebriklerini sunmaya gelen heyetlere konuşmak için kapıları açmıştır.⁸

Kaynaklarda farklı başlıklar altında örneklerine rastlanan ve iki zıt temayı bir arada sunmak şeklinde tanımlanan bu uygulama, teknik olarak bedî sanatlarından biri olan iftinân terimi kapsamında yer almaktadır. Kişinin konuşmasında farklı temaları işlemesi sanatsal olarak iftinân kavramıyla uyumludur. Bu nedenle söz konusu temaya geçmeden önce iftinân terimi ve sanatı hakkında bilgi verilmesi, literatürdeki anlamına değinilmesi faydalı olacaktır.

1.1. İftinân Sanatı

Etimolojik olarak iftinân kelimesi f-n-n/fenn kökünden iftiâl babından masdar olup sözlükte durum, çeşit, hayranlık, çeşitlilik, arzulamak, aldanmak, çok yönlülük, ustalık, konuşurken monotonluk yerine hareketli ve çeşitlilik arz eden bir anlatım tarzı kullanmak, konudan konuya geçmek, bir şeyin ilki, dal gibi manalara gelir.⁹ Sözlük anlamıyla bağlantılı olarak gazel-hamâset, medih-hiciv ve taziye-tebrik gibi iki farklı sanatı bir arada kullanmak anla-

⁶ Alî Sadrüddîn b. Muhammed el-Medenî İbn Ma'sûm, *Envâru'r-rebî' fî envâ'i'l-bedî'*, thk. Şâkir Hâdî Şükr (Necef: Matba'atu'n-Nu'mân, 1968), 1/323.

⁷ Ebû Alî el-Hasen İbn Reşîk el-Kayrevânî, *el-'Umde fî mehâsini's-şi'r ve âdâbih*, thk. Muhammed Muhyiddin Abdülhamîd (Beyrut: Dâru'l-Cil, 1981), 2/155.

⁸ İbn Reşîk el-Kayrevânî, *el-'Umde*, 2/155.

⁹ Halîl b. Ahmed el-Ferâhîdî, *Kitâbü'l-'Ayn müratteben 'alâ hurûfî'l-mu'cem*, thk. Abdülhamîd Hindâvî (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2003), "fenn", 3/342-343; Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed el-Ezherî, *Tehzîbü'l-luğa*, thk. Abdüsselâm Muhammed Hârûn - Muhammed Ali en-Neccâr (ed-Dâru'l-Mısriyye li't-te'lif ve't-terceme, 67 1964), "fenn", 15/465.

mındaki iftinân kavramı, tefennün kavramından farklı olup zıt sanatların tek bir bağlamda uygulanmasından ibarettir. Kavramsal düzeyde daha önce var olmakla birlikte terimsel olarak ilk defa İbn Ebü'l-İsba'ın dile getirerek literatürde yer almasını sağladığı iftinân sanatı “konuşanın söz sanatlarından gazel-hamâse, medih-hicâ, tebrik-taziye gibi zıt iki sanatın bir beyit ya da bir cümlede kullanılması” olarak tanımlanmıştır.¹⁰ Ünlü tarihçi Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn en-Nüveyrî (öl. 733/1333) iftinânı “şairin gazel-hamâset, medih-hicâ ve taziye-tebrik gibi iki farklı sanatı bir beyitte kullanması” olarak tanımlamışsa da bu sanata dair verdiği örnekler içerisinde nesir örneklerinin olması, bunun şiire has olmadığını göstermektedir.¹¹ Konuyu işleyen pek çok edebiyatçı ve âlimin şiir ve Kur'ân dışındaki nesir örneklerinin yanı sıra, vaad ile tehdit, müjde ile uyarı, taziye ile tebrik gibi iki zıt temayı bir arada içeren âyetlerden örnek vermeleri, bu hususu kanıtlamaktadır.¹² İftinân tanımını İbn Hicce el-Hamevî'den (ö. 837/1434) birebir alıntılamanın¹³ İbn Ma'sûm el-Medenî'nin (öl. 1120/1708) de iftinânı tanımlarken; aşk-hamaset, medih-hiciv, taziye ve tebrik gibi söz sanatlarından zıt iki sanatın bir veya birden fazla beyitte kullanılmasıdır, dedikten sonra devamında bunun nazma özgü olmayıp nesirde de uygulandığını açıkça belirtir.¹⁴ Bu konuda iftinâna yakın bazı sanatlardan da bahsedilmektedir. Bunlardan biri temzîctir. Bu sanatın iftinânla farkı iftinânda iki zıt sanatın, bunda ise iki zıt sanat ya da mananın bir arada zikredilmesi şeklinde belirtilmiştir.¹⁵

1.2. Taziye ve Tebriğin Bir Arada Sunumunun Tarihsel Süreci

Bilindiği üzere kimi zaman musibet ve mutluluğu gerektiren hadiseler aynı anda vuku bulabilir. Bu tür durumlar zeki ve yetenekli kimselere maharetlerini sergilemek için uygun zemin oluşturmaktadır. Öncesinden düşünsel

¹⁰ Ebû Muhammed Zekiyüddîn İbn Ebü'l-İsba', *Tahrîrû't-Taḥbîr fî şinâ'ati's-şî'r ve'n-nesr ve beyâni i'câzi'l-Ḳur'ân*, thk. Hifnî Muhammed Şeref (Kahire: Lecnetü İhyâü't-Türâsi'l-İslâmî, 1963), 588.

¹¹ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 7/143.

¹² Ebû Bekr b. Alî b. Abdillâh İbn Hicce el-Hamevî, *Ḥizânetü'l-edeb ve ḡâyetü'l-ereb*, thk. Kevkeb Deyâb (Beyrut: Dâru Sâdır, 2005), 2/41-53; Muhyiddin ed-Dervîş, *İ'râbü'l-Ḳur'âni'l-Kerîm ve beyânüh* (Dimaşk-Beyrut: Dâru İbn Kesîr - Dâru'l-Yemâme, 2011), 4/632-634.

¹³ İbn Hicce el-Hamevî, *Ḥizânetü'l-edeb*, 2/41.

¹⁴ İbn Ma'sûm, *Envârü'r-rebî'*, 1/320.

¹⁵ İbn Hicce el-Hamevî, *Ḥizânetü'l-edeb*, 2/53.

bir hazırlığı gösteren örnekler olsa da, genellikle dil ve edebiyat açısından ustalık ve hazırcevaplık yeteneğine sahip olanlar taziye ve tebriği kaynaştırıp manzum ve mensur sözlere dökebilmişlerdir.

Kaynaklarda yer alan rivayet ve örnekler incelendiğinde tek ifadeye taziye ve tebriğin sığdırılması olgusunun, İslâm'dan sonra ortaya çıkmış mersiye türlerinden biri olduğu anlaşılmaktadır. Bu türün genellikle önemli konumlara sahip kimselere yönelik uygulandığı görülmektedir. Daha açık bir ifadeyle bu sanat halife, melik, emir vb. devlet adamlarına yönelik olup saray muhitlerinde cereyan etmiştir. Kimi modern araştırmacılar tarafından, bunun, halifelere has bir tür olduğu ileri sürülmüştür.¹⁶ Nitekim halife ve meliklerden biri vefat ettiğinde veliahtlık verilen oğlu, babasının yerine geçip hilafet veya emîrlik makamını devralırdı.¹⁷ Bu durumda olan halifelerin sevinç ve hüznün gibi iki zıt duyguyu aynı anda yaşamış olmaları kuvvetle muhtemeldir. Çünkü bir yandan babasını kaybetmiş olmanın acısını ve hüznünü yaşarken diğer yandan hilafet makamına erişmenin sevinç ve gururunu yaşıyorlardı. İçlerinde şair, edip ve hatiplerin de yer aldığı heyetler, taziye ve tebriklerini bir arada arz etmek üzere yeni halifelerin yanlarına girerlerdi. Tam bu sırada durumu kurtarmak adına hayranlık ve memnuniyet uyandıracak pratik bir zekâ ve güçlü bir edebî müktesebata ihtiyaç duyuluyordu. Halin gereğine (muktezâ-yı hal) uygun bir şekilde ve üstün bir incelikle aynı sözde taziye ve kutlamayı başarılı bir şekilde birleştirmek, yetenekli şahsiyetlere münhasır bir durumdur. Bu minvalde bazı şahsiyetler, şiir ve nesri duygularına tercüman olacak şekilde kullanarak yetkinliklerini ve başarılarını gösteren nadide örnekler ortaya koymuşlardır. Taziye ve tebriğin bir arada dile getirilmesini gerektiren münasebetler, başta şairler olmak üzere edip ve hatiplere iki zıt temayı birleştirmek suretiyle iftînân sanatındaki maharetlerini ispatlama imkânı sağlamıştır.

Emevî ve Abbâsiler dönemlerinde yönetimin büyümesi nedeniyle törensel hitabet diyebileceğimiz saray ve benzeri meclislerde icra edilen hitabet türü gelişmiş, bu nedenle belli şahsiyetler ve heyetler; şikâyet etmek, ödül

¹⁶ Mustafâ Sâdık er-Râfî, *Târîhu âdâbi'l-'Arab* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 2000), 3/82.

¹⁷ Sâlim b. Saïd el-Bûsaïdî, *el-Câmi' fi'l-edebi'l-'Umânî* (Beyrut: Dâru'l-Kârî, 2015), 2/341.

koparmak, tebrik etmek, başsağlığı dilemek ve vaaz vermek gibi çeşitli amaçlarla yönetici tabakasını oluşturan halifelere ve valilere gelmişlerdir.

Emevîler'le birlikte bilhassa veliahtlık müessesesinin de etkisiyle yönetimde saltanatın başlaması ve hilâfetin babadan oğula intikal eden bir mirasa dönüşmesi, edebiyatta bazı türlerin ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Bu etki, mersiyelerde taziye ile tebriğin birleşmesini sağlamış, şair ve ediplere hüznün ve sevinç, karamsarlık ve ümit gibi zıt temaları bir şiire veya nesirden bir paragrafa sığdırma fırsatını vermiştir.¹⁸ Kaynaklardaki veri ve bilgilerden hareketle ilk defa bu dönemde bazı şair ve hatiplerin taziye ve tebriklerini birleştirdikleri anlaşılmaktadır. Zamanla bu gelenek mana açısından giderek genişleyen, malzeme bakımından zenginleşen ve ifade olarak kibar bir hal almıştır. Bu olgunun örneklerinin daha çok devlet ricali ve yönetici konumundaki kimselere yönelik olması, Arap edebiyatı tarihinin farklı dönemlerinde kimi edebî türlerde kendisini hissettiren siyaset-edebiyat ilişkisini kanıtlar niteliktedir. Kaynaklar Arap şiirinde bu geleneği ilk başlatanın kim olduğu konusunda farklı rivayetleri ihtiva etmektedirler. Kimi kaynaklarda bu kişi, Emevîler devri şairi Abdullah b. Hemmâm es-Selûlî olarak geçmektedir. Onun Muâviye'nin ölümü üzerine yerine geçen oğlu Yezîd'e hitaben söylediği ifadeler bu türün ilk örneğini teşkil eder.¹⁹ Başta Abbâsî devrinin ünlü şairlerinden Ebû Nüvâs (öl. 198/813 [?]) ve Ebû Temmâm et-Tâî (öl. 231/846) gibi şairler olmak üzere pek çok şair onu izlemiş ve böylece bu konu müstakil edebî bir tema haline gelmiştir. Şiirin diğer bütün temalarında olduğu gibi bu tema da şiirle sınırlı kalmayıp zamanla nesir ve bilhassa hitabet alanında örneklerinin görülmesiyle birlikte genişlemiştir.

Ebü'l-Hasen el-Medâinî (öl. 228/843), taziye ve mersiyelere dair rivayetleri derlediği *Kitâbü't-Te'âzî* adlı eserinde Muâviye'nin ölümünden bahsederken Yezîd'e taziyelerini sunan Şam halkından Atâ b. Ebî Sayfî es-Sakafî (öl. 60/680'den sonra) dışında taziye-tebriği birleştiren kimsenin olmadığını belirtmektedir. Medâinî, aynı ifadede taziye ve tebriği birleştirme geleneğini

¹⁸ Toprak, "Mersiye", 29/215.

¹⁹ Ebû Osmân Amr b. Bahr b. Mahbûb el-Câhiz, *el-Beyân ve't-tebyîn*, thk. Abdüsselâm Muhammed Hârûn (Kahire: Mektebetü'l-Hancî, 1998), 2/132; Ebû Muhammed Abdullâh b. Müslim İbn Kuteybe, *eş-Şi'r ve's-şu'arâ*, thk. Müfid M. Kumeyha - Muhammed Emin ed-Dannâvî (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2005), 396; Husrî, *Zehrü'l-âdâb*, 1/82.

başlatan ilk kişinin dönemin hatiplerinden Atâ b. Ebî Sayfî es-Sakafî olduğunu söylemekte ve birtakım lafzî farklılıklarla birlikte içerik olarak aşağıdaki metne benzer bir örneğe yer vermektedir.²⁰ Ebü'l-Hasen Muhammed b. Ahmed İbn Tabâtabâ el-Alevî (öl. 322/934), Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer ez-Zemahşerî (öl. 538/1144) ve onun *Rebî'u'l-ibrâr* adlı eserinden büyük ölçüde beslenen Ebü'l-Feth Şihâbüddîn Muhammed b. Ahmed el-İbşihî (öl. 854/1450 [?]) de bu geleneği ilk başlatanın Atâ b. Ebî Sayfî es-Sakafî olduğuna dair rivayeti aktarmaktadırlar.²¹ Kaynaklardaki veriler göz önüne alındığında bu geleneğin kiminle başladığı hususu ihtilafli olmakla birlikte dönem olarak Emevîlerle başladığı konusunda edebiyat tarihçileri arasında fikir birliğinden bahsetmek mümkündür. Kezâ adı geçen iki şahsiyetin de aynı mecliste birbirine yakın ifadelerle taziye ve tebriklerini dile getirdikleri düşünüldüğünde ikisinin de bu geleneğin ilk ustaları olarak değerlendirilmesi daha isabetli olacaktır. İbn Kuteybe'nin (öl. 276/889) konuyla ilgili örneği aktarırken (وَكُنْ يُقَالُ) "denilirdi" ifadesini kullanması konuya ihtiyatlı yaklaştığını göstermektedir.²² Nitekim konu hakkındaki en sağlıklı bilgileri, Arap dili ve edebiyatı âlimi Ebü'l-Abbâs Muhammed b. Yezîd el-Müberred'in (öl. 286/900) verdiği kanaatindeyiz. Onun konuya dair şu ifadelerinden bu husus açıkça anlaşılmaktadır²³: Muâviye öldüğünde insanlar babasından dolayı taziye ve hilafet makamına geçtiği için tebriklerini sunmak maksadıyla Yezîd'in yanına girdiler, ancak Sakîf kabilesinden bir adam içeri girene kadar taziye ve tebriklerini arz etmediler. Bu adam: Ey Mü'minlerin Emiri! Allah'ın selamı, rahmeti ve bereketi üzerine olsun. Kuşkusuz sen babaların en hayırlısıyla sırandın, ne kimseye sana verilen türden bir nimet verildi ne de kimse senin gibi musibete uğradı, dedi. Bunun üzerine orada bulunan Abdullah b. Hemmâm es-Selûlî ayağa kalkıp sanki önceden Sakîfli adamla görüşüp üzerine

²⁰ Medâini, *Kitâbü't-Te'âzi*, 41.

²¹ Ebü'l-Hasen Muhammed b. Ahmed b. Muhammed İbn Tabâtabâ el-Alevî, *'İyârü's-şi'r*, thk. Abbas Abdüssâtir (Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2005), 81; Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed ez-Zemahşerî, *Rebî'u'l-ibrâr ve nuşûşü'l-aḥbâr*, thk. Abdülemîr Mühennâ (Beyrut: Müessesetü'l-E'lemî li'l-Metbû'ât, 1992), 4/249; Ebü'l-Feth Şihâbüddîn Muhammed b. Ahmed el-İbşihî, *el-Müstetraf fi külli fennin müstetraf* (Beyrut: Menşûrâtü Dârü Mektebeti'l-Hayât, 1992), 2/76.

²² İbn Kuteybe, *'Uyûnü'l-aḥbâr*, 3/78.

²³ Ebü'l-Abbâs Muhammed b. Yezîd b. Abdilekber b. Umeyr el-Müberred, *el-Kâmil*, thk. Cum'a el-Hasan (Beyrut: Dârü'l-Me'rife, 2007), 792.

anlaştığı bir şiiri Yezîd'e inşad etti. Sonra Yezîd'in huzurunda taziye ve tebriklerini sunmak üzere Abdullah b. Mâzin kalktı ve manzum-mensur karışık şu sözleri söyledi:

السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ، رُزِيتَ خَيْرَ الْأَبَاءِ، وَسُمِّيتَ خَيْرَ الْأَسْمَاءِ، وَمُنِحْتَ أَفْضَلَ الْأَشْيَاءِ فَهَنَّاكَ اللَّهُ بِالْعَطِيَّةِ، وَأَعَانَكَ عَلَى الرَّعِيَّةِ، فَقَدْ أَصْبَحْتَ قُرَيْشُ مَفْجُوعَةً بِفَقْدِ سَانِسِهَا مَسْرُورَةً بِمَا أَحْسَنَ اللَّهُ إِلَيْهَا مِنَ الْخِلَافَةِ بِكَ، وَالْعَقْبَى مِنْ بَعْدِهِ.

اللَّهُ أَعْطَاكَ الَّتِي لَا فَوْقَهَا وَقَدْ أَرَادَ الْمُلْحِدُونَ عَوْقَهَا
عَنكَ وَيَأْتِي اللَّهُ إِلَّا سَوْقَهَا إِلَيْكَ حَتَّى قَلَّدُوكَ طَوْقَهَا

“Allah’ın selamı üzerine olsun Ey Mü’minlerin Emiri! Kuşkusuz sen babaların en hayırlısıyla sınandın, unvanların en iyisiyle isimlendirildin, en üstün şeylere layık görüldün, Allah hilafet makamını sana mübarek kılsın, reaya konusunda sana yardımcı olsun, Kureyş, yöneticisini kaybetmekle sarsılırken aynı anda Allah’ın senin hilafetinle kendilerine yaptığı iyiliğine ise sevindi.” [er-Recez]

Allah sana üstü olmayan bir makam verdi, dinsizler ise engellemek istediler senden onu;

*Ancak Allah onu sana verecektir. Ta ki onlar, sana takana kadar onun tacını/gerdanlığını.*²⁴

Kimi kaynaklarda yukarıdaki iki beyit Abdullah b. Hemmâm es-Selûlî'ye nispet edilmektedir.²⁵ Bu husus bir arada taziye-tebrik geleneğini ilk başlatan kişinin kim olduğu konusundaki şüphenin bir sonucu olarak okunabilir. Modern araştırmacılardan Mustafâ Sâdık er-Râfiî (1881-1937), İbn Reşîk el-Kayrevânî'nin bu türü ihdas ederek kendisinden sonrakiler için konuşma kapısını açan kişinin Abdullah b. Hemmâm es-Selûlî olduğuna dair ifadelerini aktarırken söz konusu metindeki şiirin Abdullah b. Hemmâm es-Selûlî'ye, nesrin ise Atâ b. Ebî Sayfî es-Sakafî'ye ait olduğunu belirterek, geleneği ilk

²⁴ Ebü'l-Hasen Ali b. el-Hüseyn b. Ali el-Mes'ûdi, *Mürücü'z-zeheb ve me'âdinü'l-cevher*, thk. Kemâl Hasan Mer'î (Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 2005), 3/60.

²⁵ İzzeddin İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-târîh*, thk. Ömer Abdüsselâm Tedmürî (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabi, 1997), 4/5; Nüveyri, *Nihâyetü'l-ereb*, 21/171.

başlatanın Abdullah b. Hemmâm es-Selûlî'nin olduğu şeklinde bir yaklaşımı benimsemiştir.²⁶

2. Bir Arada Sunulan Taziye ve Tebriğin Metinsel Formları

Taziye ile tebriğin bir arada dile getirildiği edebî malzeme incelendiğinde, bunların sadece şiir, sadece nesir ve şiir-nesir karışımından oluşan örnekler şeklinde üç türde olduğu görülür. Bu durum taziye ve tebriği dile getirme şekilleri açısından farklı yöntem ve yaklaşımları temsil eder. Söz konusu örneklerin bu doğrultuda bir tasnife tabi tutulması konuyu bütüncül bir perspektifle değerlendirme imkânı sağlayacaktır. Ayrıca ilgili örneklerin edebî ve duygusal açıdan nasıl ifade edildiğini anlama ve analiz etme sürecini kolaylaştıracaktır.

2.1. Şiir Formundaki Örnekler

Taziye ve tebriğin bir arada sunulduğu şiir formundaki örnekler, müstakil bir başlık altında ele alınabilecek kadar ciddi bir yekûn teşkil etmektedir. Mersiye ve tebriği birleştiren kimi şairler bu yönde nazmettiği kasidesinin her bir beytinde iftinân sanatını uygulamıştır. Bazen beytin tamamında bazen de bir beytin birinci dizesinde mersiye, ikinci dizesinde kutlamanın dile getirildiği bu türün en güzel örneği Ebû Dülâme Zend b. Cevn'a (öl. 161/777-78) ait aşağıda aktaracağımız dizelerdir. Şairin taziye ile tebriğin arasındaki geçişkenliği ve dengeyi iyi tutturduğu söz konusu dizeleri, başta muhatabı olmak üzere okuyanı veya dinleyeni aynı anda farklı duyguları yaşamaya sevk etmektedir. Rivayete göre Halife el-Mehdî-Billâh'ı tebrik ederek aynı anda babasının vefatından dolayı taziyelerini sunan ilk kişi Ebû Dülâme'dir. Ebû Dülâme'nin Halife el-Mehdî-Billâh'a taziye ve tebriklerini ilk dile getiren kişi olmakla beraber kaynaklarda kaydedildiği üzere o, dizelerindeki mânâyı, gelenegi başlatanlardan biri kabul edilen Atâ b. Ebî Sayfî es-Sakafî'den almıştır.²⁷ İbn Tabâtabâ el-Alevî, "ortak manalar (edebî çalıntılar)" başlığı altında şairler, daha önce işlenen bir mânâyı alıp öncekinden daha güzel bir formda sunduklarında, bunun güzel kabul edileceğini belirtip Ebû Dülâme'nin de Atâ b. Ebî Sayfî es-Sakafî'den nesir formatındaki mânâyı alarak şiire dönüştürme-

²⁶ Râfiî, *Târîhu âdâbi'l-'Arab*, 3/82.

²⁷ İbn Tabâtabâ el-Alevî, *'İyârü's-şi'r*, 81.

sini bu çerçevede ele almakta, öncekinden daha ince ve daha güzel olarak nitelendirmektedir. Şair, Ebû Ca'fer el-Mansûr'a ağıt yaktığı ve tahta çıkan Halife el-Mehdî-Billâh'ı övüp dolaylı olarak tebrik ettiği aşağıdaki şiirinin her bir dizesinde bu iki temayı ustalıklarla birleştirmiştir: [el-Kâmil]

عَيْنَايَ؛ وَاحِدَةً تُرَى مَسْرُورَةً	بِإِمَامِهَا جَدُّي، وَأُخْرَى تَذْرِفُ
تَبْكِي، وَتُصْحَكُ تَارَةً فَيَسُوؤُهَا	مَا أَنْكَرْتَ، وَيَسْرُهَا مَا تَعْرِفُ
فَيَسُوؤُهَا مَوْتُ الْخَلِيفَةِ أَوْلَا	وَيَسْرُهَا أَنْ قَامَ هَذَا الْأَرْأَفُ
هَلْكَ الْخَلِيفَةَ يَا لَأُتَمَّةِ أَحْمَدِ	وَأَتَاكُمْ مِنْ بَعْدِهِ مَنْ يَخْلِفُ
أَهْدَى لِهَذَا اللَّهُ فَضْلَ خِلَافَةٍ	وَلِذَلِكَ جَنَّاتِ النَّعِيمِ تُزْخَرُفُ
فَابْكُوا لِمَصْرَعِ خَيْرِكُمْ وَوَلِيَّكُمْ	وَاسْتَبَشِرُوا بِقِيَامِ ذَا وَتَشَرَّفُوا

Gözlerim var ya! biri İmamdan sevinçli ve neşeli görünüyor diğeri ise gözyaşı akıtıyor;

Bir ağlıyor, bir gülüyor. Tanımadığı onu mutsuz, tanıdığı ise mutlu ediyor;

Halifenin ölümü onu kederlendiriyor, yerine daha şefkatli olanın geçmesi ise sevindiriyor;

Halife vefat etti, size onun yerine geçecek kişi geldi Ey Ahmed'in ümmeti!

Allah buna hilâfetin faziletini armağan etti. Diğeri de kendisi için donatılan firdevs cennetleri nasip olsun.

En iyiniz ve velinizin vefatına ağlayınız ve bunun mevcudiyeti ile sevinin ve onur duyun.²⁸

Münekkit, edip ve şair kimlikleri bulunan İbn Tabâtabâ el-Alevî, Ebû Dülâme dışında örnek verdiği Muhammed b. Abdullah b. Rezîn el-Huzâî Ebü'ş-Şîs'in, halife Hârûnürreşîd vefat edip yerine oğlu Ebû Abdillâh Muhammed el-Emîn (öl. 198/813) geçince üzüntü anını âdeta bir mutluluk ve

²⁸ Kaynaklarda birtakım ufak ibare farklılıklarıyla yer alan ilgili beyitler için bk. Zend b. Cevn Ebû Dülâme, *Divânu Ebî Dülâme*, thk. İmîl Bedî' Ya'kûb (Beyrut: Dârü'l-Cil, 1994), 82, 83; İbn Tabâtabâ el-Alevî, *'ÿyârü's-şi'r*, 81, 82; Ebû'l-Faḍl Celâluddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr es-Süyûtî, *Târîhu'l-hulefâ'*, thk. Komisyon (Beyrut: Dârü's-sekâfe, ts.), 297.

sevinç anına çevirdiği mersiye ve medih/kutlama içerikli şu dizeleri de bu nevidendir: [el-Munserih]

فَنَحْنُ فِي وَخْشَةٍ وَفِي أَنَسِ	جَرَتْ جَوَارٍ بِالسَّعْدِ وَالنَّحْسِ
فَنَحْنُ فِي مَأْتَمٍ وَفِي عُرْسِ	الْعَيْنُ تَبْكِي وَالسِّنُّ صَاحِكَةٌ
وَتُبْكِينَا وَفَاةَ الْإِمَامِ بِالْأَمْسِ	يُضْحِكُنَا الْقَائِمُ الْأَمِينُ
الْحُلْدِ وَبَدْرٌ بِطُوسٍ فِي الرَّمَسِ	بَدْرَانِ بَدْرٌ أَضْحَى بِبَعْدَادٍ فِي

Irmaklar mutluluk ve uğursuzlukla aktı, bizler aynı anda hem yalnızlık hem de ünsiyet içindeyiz.

Göz ağlıyor, dişler ise gülüyor, bizler hem matem hem de düğündeyiz.

el-Kâim el-Emîn bizi güldürüyor, imamın/Reşîd'in daha dünkü vefatı ise ağlatıyor bizleri.

İki dolunaydır onlar, biri Bağdat'taki Huld (hilafet) Sarayı'nda, diğeri ise Tus şehrinde toprakta.²⁹

Abbâsî devri şairlerinden Selm el-Hâsir'in (öl. 186/802), halife Mehdî'nin ölmesi üzerine yerine geçen oğlu Ebû Muhammed Mûsâ el-Hâdî-İlelhak b. Muhammed el-Mehdî'ye (öl. 170/786) şu beyitlerle taziye ve tebriklerini bir arada sunmaktadır: [eṭ-Ṭavîl]

لَقَدْ فَازَ مُوسَى بِالْخِلَافَةِ وَالْهُدَى	وَمَاتَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ مُحَمَّدُ
فَمَاتَ الَّذِي عَمَّمَ الرِّيَّةَ فَقَدَهُ	وَقَامَ الَّذِي يَكْفِيكَ مَنْ يَتَفَقَّدُ

Mûsâ hilafet ve hidayeti elde etti, Emîrül-mü'minîn Muhammed (el-Mehdî-Billâh) ise vefat etti;

Kaybedilişi tüm mahlûkatları hüznü boğan kişi öldü ve yitirilenin yerini dolduran kişi göreve geldi.³⁰

²⁹ Muhammed b. Abdullah b. Rezîn el-Huzâî Ebü's-Şîs, *Dîvânü Ebi's-Şîs el-Huzâî ve aḥbârüh*, thk. Abdullah el-Cübürî (Beyrut: el-Mektebün'l-İslâmî, 1984), 68-69; İbn Kuteybe, *eş-Şi'r ve's-Şu'arâ'*, 510; Ebû Ömer Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed İbn Abdürabbih, *el-İkdhü'l-ferîd*, thk. Müfid M. Kumeyha - Abdülmecid et-Terhînî (Beyrut: Dâru'l-Kutubî'l-İlmiyye, 1983), 3/249.

Müteahhir şairlerden de bu yöntemi takip edenler olmuştur. Bunlar arasında Memlûklü şair ve edip İbn Nübâte el-Mısırî'nin (öl. 768/1366) temayüz ettiği görülür. O, Eyyübî hanedanından Hama hükümdarı Ebü'l-Fidâ' el-Melikü'l-Müeyyed (öl. 732/1331) ölünce oğlu el-Efdal'a taziye ve tebriklerini içeren bir kaside söylemiştir. Sahibinin ince zevkini yansıtan bu kaside üslûbu ve orijinalliğiyle pek çok edebiyatçının beğenisini kazanmıştır.³¹ Kaside boyunca bu sanatı uyguladığı şiirlerinden berâat-i istihlâl sanatının yanı sıra ince tasvirleri içeren şu dizeleri, bu konuda söylenmiş örnekler içerisinde dikkat çekmektedir: [eṭ-Ṭavîl]

هَنَاءٌ مَحَا ذَاكَ الْعَزَاءَ الْمَقْدَمًا	فَمَا عَبَسَ الْمَخْزُونُ حَتَّى تَبَسَّمَا
تُغَوُّرُ الْبَيْسَامِ فِي تُغَوُّرِ مَدَامِعِ	شَبِيهَانِ لَا يَمْتَازُ دُو السَّبْقِ مِنْهُمَا
نَرْدُ مَجَارِي الدَّمْعِ وَالْبِشْرِ وَاضِحٌ	كُوَابِلِ غَيْثٍ فِي ضَحَى الشَّمْسِ قَدْ هَمَى
مَلِيكَانِ هَذَا قَدْ هَوَى لِضَرْبِهِ	بِرْغَمِي وَهَذَا لِلْأَسْرَةِ قَدْ نَسَمَا

Sunulan o taziye yi silen bir tebriktir bu, öyle ki üzülen daha kaşlarını çatmadan gülümsemeye başladı.

Gülümseyince ortaya çıkan dişler ile gözyaşı dökünce beliren dişler birbirine o kadar benzer ki bunlardan hangisinin önce olduğu birbirinden ayırt edilemez.

Gözyaşı akıntılarını geri çeviriyoruz ve çehre kuşluk vaktindeki güneşli havadaki sağanak yağmur gibi açık ve parlaktır;

Onlar iki melik olup biri istemediğim halde mezarına girdi, diğeri saltanat tahtına yükseldi.³²

2.2. Nesir Formundaki Örnekler

Mersiyelerde taziye ile tebriğin birleştirilmesine dair kaynaklarda yer alan edebî malzeme incelendiğinde nesir formatındaki örneklerinin nicelik

³⁰ Selm el-Hâsir, *Dîvânü Selm el-Hâsir*, thk. Şâkir el-Âşûr (Beirut: Dâru Sâdır, 2017), 31; Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Târîhu't-Taberî: Târîhu'r-rusul ve'l-mülûk*, thk. Muhammed Ebü'l-Fadl İbrahim (Kahire: Darü'l-Meârif, 1966), 8/224.

³¹ İbn Hicce el-Hamevî, *Hiżânetü'l-edeb*, 2/43, 44.

³² Ebû Bekr Cemâlüddîn Muhammed İbn Nübâte el-Mısırî, *Dîvânü İbn Nübâte el-Mısırî* (Beirut: Dâru İhyâi't-Türâsî'l-Arabî, ts.), 429.

açısından daha fazla olduğu görülür. Gerek konunun anlaşılması gerekse bu çerçevede oluşan edebî mahsule dikkatleri çekmek için bazı örnekler değinmek yerinde olacaktır.

Arap nesir edebiyatının dehası Ebû Osmân el-Câhiz (öl. 255/869), tarihçi ve ensâb âlimi Ebü'l-Hasen el-Medâinî'den naklen Halife Ebû Ca'fer el-Mansûr'un ölümü üzerine Ubeydullah b. el-Hasan el-Hâşimî'nin, tahta çıkan Halife el-Mehdî'ye (öl. 169/785) Mansûr'un ölümüne taziye ile Mehdî'nin hilafete gelişini tebriği aynı konuşmada yer verdiğini belirtmektedir.³³ Ancak Câhiz söz konusu konuşma metnine yer vermemektedir.

Ebü'l-Kâsım İbn Asâkir'in (öl. 571/1176) Ebü'l-Hasen el-Medâinî'den aktardığına göre Muâviye b. Ebî Süfyân vefat edip yerine oğlu Yezîd halife olduğunda, Şam halkının ileri gelenleri Yezîd'in halifeliğini tebrik etmek ve babasının vefatından dolayı taziyelerini sunmak için içeri girerler; ancak hiçbiri başsağlığı ve tebriği bir arada sunmayı bir türlü başaramaz. Atâ b. Ebî Sayfî es-Sakafî -bu arada o, aynı ifadede taziye ve tebriği nesirde birleştiren ilk kişidir- taziye ve tebriklerini sunmak üzere Yezîd'in yanına girer ve söze şöyle başlar:

يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ أَصْبَحْتَ قَدْ رُزِيتَ خَلِيفَةَ اللَّهِ، وَأُعْطِيتَ خِلَافَةَ اللَّهِ؛ وَقَدْ قَضَى مُعَاوِيَةُ نَحْبَهُ، فَغَمَّرَ اللَّهُ ذَنْبَهُ، وَقَدْ أُعْطِيتَ بَعْدَهُ الرِّئَاسَةَ، وَوَلَّيْتَ السِّيَاسَةَ، فَاحْتَسِبُ عِنْدَ اللَّهِ أَكْبَرُ الرِّزْيَةِ، وَاشْكُرْهُ عَلَى أَفْضَلِ الْعَطِيَّةِ.

“Ey Müminlerin Emiri, Allah'ın halifesini yitirmekle büyük musibete uğradın, fakat buna karşılık sana Allah'ın halifeliği (makamı) verildi. Muâviye öldü, Allah günahlarını bağışlasın. Ondan sonra başkanlık/yönetim sana devredildi ve siyaseti üstlendin, o halde bu büyük musibetin mükâfatını Allah'tan iste ve sana verilen bu üstün hediye için şükret.”³⁴

³³ Câhiz, *el-Beyân ve't-tebyîn*, 1/295; Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdûs b. Abdillâh el-Cehşiyârî, *el-Vüzerâ' ve'l-küttâb*, thk. İbrahim Salih (Abudabi: el-Mecmau's-Sekâfi, 2009), 214.

³⁴ Medâinî, *Kitâbü't-Te'âzî*, 41; Ebü'l-Kâsım Ali b. el-Hasan İbn Asâkir, *Târîhu medîneti Dimaşk*, thk. Muhibbüddin Ebû Saîd Ömer b. Garâme el-Amrevî (b.y.: Dâru'l-Fikr li't-Tibâa ve'n-Neşr ve't-Tevzî', 1995), 40/411.

Atâ b. Ebî Sayfî'nin Yezîd'e babasından dolayı taziye de bulunduğu ve halifelikten dolayı onu tebrik ettiği bu konuşmasıyla insanlara konuşma kapısını açtığı belirtilir.³⁵

Abbâsî hanedan üyelerinden Abdülmelik b. Salih'in bu minvaldeki taziye ve tebriği birleştirmeye dair başarılı icrası, bu sanatı yansıtmaları bakımından kayda değerdir. Rivayete göre Hârûnürreşîd'in bir çocuğunun öldüğü gecede başka bir çocuğu dünyaya gelir. Bu olayların yaşandığı sırada hiçbir şeyden haberi olmayan Abdülmelik, Hârûnürreşîd'in yanına girer ve hâcib durumu kendisine bildirir. Bunun üzerine Abdülmelik irticâlen kurduğu şu ifadelelerinde taziye ve tebriği birleştirir:

سَرَّكَ اللهُ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ فِيمَا سَاءَكَ، وَلَا سَاءَكَ فِيمَا سَرَّكَ، وَجَعَلَ هَذِهِ بِحَدِّهِ، مَثُوبَةً عَلَى الصَّبْرِ، وَجَزَاءً عَلَى الشُّكْرِ.

“Ey Müminlerin emîri, Allah seni üzdüğü şeyde sevindirsin/mutlu etsin, mutlu ettiği şeyde seni üzmesin, bunu ona saysın, bu da sabra karşı mükâfatın ve şükre karşı ecrin olsun.”³⁶

Kimi kaynaklarda yukarıdaki olayın Hârûnürreşîd'in Abdülmelik b. Salih'i sınamak için önceden kurgulanmış olduğu rivayet edilmektedir.³⁷ Ebû Hilâl el-Hasen b. Abdillâh b. Sehl el-Askerî (öl. 400/1009'dan sonra), bunu taziye ve tebriğin en ilginç örneği olarak değerlendirmektedir.³⁸ Nüveyrî de bu olay ve örneği, tebriklerin anormal/sıra dışı türü olarak isimlendirdiği taziye ve tebriğin, müjde ve tesellinin birleşimi başlığı altında zikretmektedir. Adı geçen iki âlim bu örneği şu şekilde aktarmaktadırlar: Abdülmelik b. Salih'i kıskanan biri Hârûnürreşîd'e, onun konuştuklarını önceden düşünüp hazırladığı için belîğ görüldüğü şeklinde jurnalciliğini yapar. Hârûnürreşîd bunu yalanlar ve: “Belirttiklerinden ziyade bu tabiat meselesidir”, deyip konuyu kapatmaya çalışır. Derken Hârûnürreşîd bir gün otururken Abdülmelik içeri girer. Hârûnürreşîd, Abdülmelik'e: Bu gece Müminlerin Emiri'nin bir oğlu doğdu ve bir oğlu öldü, demesi için vezir Fazl b. Rebî'e talimat verir.

³⁵ İbn Asâkir, *Târîhu medîneti Dimaşk*, 40/411.

³⁶ İbn Abdürabbih, *el-İkdi'ül-ferîd*, 3/261; Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî İbnü'l-Cevzî, *Kitâbü'l-Ezkiyâ* (b.y.: Dâru'l-Fikr, ts.), 176-177.

³⁷ Ebû Ahmed el-Hasen b. Abdillâh b. Saîd el-Askerî, *el-Maşûn fi'l-edeb*, thk. Abdüsselâm Muhammed Hârûn (Kuveyt: Matbaatü Hükümeti'l-Kuveyt, 1984), 215, 216.

³⁸ 'Askerî, *Dîvânü'l-me'ânî*, 1/100.

Fazl b. Rebî' bunu ona aktarır. Abdülmelik yaklaşır ve yukarıda geçen sözlerini söyler. Bunun üzerine Hârûnürreşid: "Sözlerini uydurduğunu iddia ettikleri kişi bu mu? İnsanlar Abdülmelik'ten daha fasih konuşan birini görmemiştir",³⁹ diyerek hayranlığını dile getirir.

Sadece nesir formatındaki örneklerin izi sürüldüğünde kaynaklarda zengin bir müktesebatın olduğu görülecektir. Abdülmelik b. Mervân'ın (öl. 86/705) ölümüne müteakip yerine oğlu Velid b. Abdülmelik'in (öl. 96/715) halife olması vesilesiyle huzuruna girip taziye ve tebrikten hangisini sunacaklarını ve ne diyeceklerini bilmeyen insanlar içerisinde Gaylân b. Müslime es-Sakafî'nin öne atılıp yeni halifeyi selamladıktan sonra taziye ve tebriklerini içeren şu konuşması, bunun güzel bir örneğidir:

يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ، أَصْبَحْتَ قَدْ رُزِيتَ خَيْرَ الْآبَاءِ، وَنَمَّيْتَ بِخَيْرِ الْأَسْمَاءِ، وَأُعْطِيتَ أَفْضَلَ الْأَشْيَاءِ، فَعَظَّمَ اللَّهُ لَكَ عَلَى الرَّزِيَّةِ الصَّبْرَ، وَأَعْطَاكَ فِي ذَلِكَ نَوَافِلَ الْأَجْرِ، وَأَعَانَكَ عَلَى حُسْنِ الْوَلَايَةِ وَالشُّكْرِ، ثُمَّ قَضَى لِعَبْدِ الْمَلِكِ بِخَيْرِ الْقَضِيَّةِ وَأَنْزَلَهُ بِأَفْضَلِ الْمَنَازِلِ الْمُرْضِيَّةِ وَأَعَانَكَ مِنْ بَعْدِهِ عَلَى الرَّعِيَّةِ.

"Ey müminlerin emîri, babaların en hayırlısını yitirdin, isimlerin en hayırlısıyla isimlendirildin ve en üstün şeye sahip oldun. Allah sana dayanma gücü versin ve bu konuda sana mükafatlar ihsan eylesin, güzel yönetmede ve şükretmede sana yardım etsin, sonra Abdülmelik hakkında en hayırlı şekilde hükmedsin, onu en faziletli makamlara konaklatsın, Abdülmelik'ten sonra halkı yönetmede sana yardım etsin. Halife Velid onun bu sözünü beğendi ve katındaki konumunu yükseltti."⁴⁰

Gaylân b. Müslime es-Sakafî'nin bu ifadelerinden dolayı Velid'in ilgi ve alakasına mazhar olduğu ve mali bir ödülü de elde etmeyi başardığı kaydedilmektedir.

Konuya dair mensur örneklerden biri de farklı varyantları bulunan şu misaldir: Halife Mansûr'un vefatı üzerine İbn Utbe'nin beraberindeki hatiplerle Mehdî'nin yanına girdiği ve selam verdikten sonra taziye ve tebriklerini şu ifadelerle sunduğu kaydedilir:

³⁹ 'Askerî, *Dîvânü'l-me'ânî*, 2/173; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 5/133, 134.

⁴⁰ Câhiz, *el-Beyân ve't-tebyîn*, 2/191-192; Ahmed Zekî Safvet, *Cemheretü huşabi'l-'Arab fî 'uşûri'l-'Arabîyyeti'z-zâhire* (Mısır: Şirketü Mektebeti ve Matbaati Mustafa el-Bâbi el-Halebi, 1933), 2/252.

أَجَرَ اللَّهُ أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ عَلَى أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ قَبْلَهُ، وَبَارَكَ اللَّهُ لِأَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ فِيمَا خَلَقَهُ لَهُ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ بَعْدَهُ، فَمَا مُصِيبَةٌ أُعْطِمَ مِنْ فَقْدِ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ، وَلَا عُقْبَى أَفْضَلَ مِنْ وِرَائِهِ مَقَامِ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ، فَاقْبَلْ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ مِنَ اللَّهِ أَفْضَلَ الْعَطِيَّةِ، وَاحْتَسِبْ عِنْدَ اللَّهِ أَفْضَلَ الرِّزْيَةِ.

“Allah önceki Emîrü'l-mü'minîn'den dolayı sizleri mükafatlandırsın, Emîrü'l-mü'minîn'in kendisinden sonra siz Emîrü'l-mü'minîn'e tevdi ettiği makamı mübarek kılsın, Emîrü'l-mü'minîn'i kaybetmekten daha büyük bir musibet yoktur, Emîrü'l-mü'minîn'in makamına varis olmaktan da daha büyük bir mükafat yoktur. Ey Emîrü'l-mü'minîn! Allah'ın size bahşettiği bu en üstün hediyeyi kabul edin ve yine bu büyük musibete karşı sabrederek mükafatını Allah'tan umun.”⁴¹

Eyyübîler dönemi mektup ve yazışmalarında da bu olguyu net bir şekilde görmekteyiz.⁴² Selâhaddîn-i Eyyûbî'nin (öl. 589/1193) meşhur kâatibi Kâdî el-Fâdîl'da (öl. 596/1200) bunun örneklerine rastlamak mümkündür. Onun şu iki pasajı türünün nitelikli örneklerini teşkil etmektedir.

وَإِذَا وَدَعْنَا الدَّارَ رِضْوَانِ اللَّهِ عَلَيْهِ، فَلَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ، فَإِنَّا لَنَسْتَقْبِلُ الْقَائِمَ بِالْحَمْدِ لِلَّهِ شُكْرًا عَلَى بَقَاءِ مَنْ وَهَبَ، وَصَبْرًا عَلَى لِقَاءِ مَنْ ذَهَبَ، فَإِنِ افْتَضَى أَجَلَ، فَقَدْ فَضِيَ أَمَلٌ، وَإِنِ صَدَعَ الْقُلُوبَ وَجَلَّ أَنْبَرَهَا جَدَلٌ، وَإِنِ خَرَّ جَبَلٌ فَقَدْ عَلَا وَالْحَمْدُ لِلَّهِ جَبَلٌ ...

لَا جَرَمَ أَنَّهُ سَدَّ نَلْمَ الْمَرْئِيَّةِ، وَأَطْلَعَ التَّهْنِئَةَ آخِذَةً بِأَطْوَاقِ التَّعْرِيبَةِ، يَلْتَقِي اللَّفْطَانِ فِي السَّمْعِ مُصْطَرِعَانِ، وَيُخَلِّ الصِّدَانَ وَعَجَبًا هُمَا فِي مَحَلٍّ وَاحِدٍ كَيْفَ يَجْتَمِعَانِ حَتَّى يُؤْمَلَ ثَوَابُ اللَّهِ الَّذِي قَدِمَ إِلَيْهِ الْقَائِمُ، زَادَتْ السَّلُوءُ وَرَجَحَتْ، وَكَادَتْ الْعُيُونُ تَسْتَرْجِعُ مَاءَهَا الَّذِي بِهِ سَخَتْ

“Vefat edeni -Allah'ın rızası üzerine olsun- uğurladığımız sırada, -günahlardan vazgeçme iradesi ve ibadetlere yönelme gücü ancak Allah'ladır- Allah'a hamd ederek el-Kâim'i karşılıyoruz. Bahşettiğinin varlığına karşı Allah'a şükrederiz ve vefat edip âhirete intikal edenle buluşmak için sabrederiz. Ecel gerçekleşmişse kader umuda da hükmetmiştir. Korku yürekleri parçala-

⁴¹ Câhiz, *el-Beyân ve't-tebyîn*, 2/192.

⁴² Cemâluddîn Muhammed b. Sâlim İbn Vâsıl, *Müferricü'l-kürûb fî aḥbâri Benî Eyyûb*, thk. Cemâluddîn eş-Şeyyâl vd. (Kahire: Dâru'l-Kalem, 1953), 4/198-201; Abdulhadi Timurtaş, *Arap Edebiyatında Divan Kitâbeti -Ziyâuddîn İbnu'l-Esîr Örneği-* (Ankara: Akademisyen Kitabevi, 2018), 135.

mıssa da sevinç onu bertaraf etmiştir. Bir dağ yere yıkılmış/kapanmışsa da Allah'a hamdolsun yerine başka bir dağ yükselmiştir... Şüphesiz o, bu büyük musibetin boşluğunu kapatmış, tebriğin taziye tasmalarından tutmasını sağlamıştır. Çekişen ve çatışan iki söz kulakta birbirleriyle buluşuyor, iki zıt bir araya geliyor ve ikisinin bir arada birleşmeleri ne tuhaf! Nasıl oluyor da bir araya gelebiliyorlar! Böylece el-Kaim'le sunulan Allah'ın sevabı umulsun. Teselli git gide arttı ve güçlendi, gözler adeta döktüğü gözyaşlarını geri aldı."⁴³

Kādî el-Fâdil Selâhaddîn-i Eyyûbî adına el-Melikü'l-Âdil'in ölümü üzerine oğlu el-Melikü's-Sâlih'e yazdığı mektupta taziye ve tebriklerini içeren bir kesiti aşağıda verilmiştir:

كِتَابُنَا هَذَا إِلَى الْأَمِيرِ مُعَزِّينَ بِالرُّزْءِ الَّذِي كُمَلَتْ أَقْسَامُهُ وَتَمَّتْ، وَرَمَتْ أَخْدَانَهُ الْقُلُوبَ وَأَصَمَّتْ وَطَرَقَتْ أَحَادِيثُهُ الْأَسْمَاعَ فَأَصَمَّتْ وَأَبَى أَنْ تَعْفُو كَلُومَهُ، وَكَادَ لِأَجْلِهِ الْأَفُقُ تَنْكَسِفُ بُدُورَهُ وَتَنْكَدِرُ نُجُومُهُ، وَتَلَمَّ جَانِبَ الدِّينِ لِفَقْدِ مَنْ لَوْلَاهُ لَدَرَسَتْ أَعْلَامُهُ وَمَ تَدْرَسُ عُلُومُهُ وَمُهَيِّبِينَ بِمَا آسَى الْكَلَامَ وَأَذَوَاهُ، وَضَوَى الْحَقُّ إِلَى الْجَانِبِ الْأَمْنَعِ وَأَوَاهُ، مِنْ جُلُوسِ وَلَدِهِ الْمَلِكِ الصَّالِحِ فِي مَنْصِبِهِ الْعَظِيمِ، وَتَقَلُّدِهِ مِنْ عَقْدِ مَجْدِهِ النَّظِيمِ

"Bu mektubumuz Emîr (el-Melikü's-Sâlih)'edir. Ona, bölümleri tamamlanıp nihayete eren; olayları, oklarını fırlatarak kalpleri hedef alıp susturan; haberleri, kulakları patlatıp sağır eden; yaraları, iyileşmeye direnen; kaybindan ötürü neredeyse ufukların tutulduğu ve yıldızların parçalanıp düştüğü bu musibetten/ağır kayıptan ötürü başsağlığı dileklerimizi sunar; ... yaraları iyileştirip tedavi etmesi ve hakkın güçlü ve korunaklı tarafa geçmesiyle oğlu el-Melikü's-Sâlih'in, (babasının) yüce makamına oturması ve onun dizili asalet kolyesini boynuna takmasından dolayı tebrik ederiz."⁴⁴

2.3. Şiir ve Nesrin Birlikte Harmanlandığı Örnekler

Klasik Arap edebiyatı kaynakları bize incelediğimiz alanda şiir ve nesrin birlikte harmanlandığı çok sayıda malzeme sunmaktadır. Bu konuda en başarılı örneklerden bir tanesi şair Abdullah b. Hemmâm es-Selûlî'ye aittir. Muâviye b. Ebû Süfyân'ın vefatı üzerine veliahdı olan oğlu Yezid hilafet makamına geçince insanlar taziye mi sunalım yoksa tebrik mi edelim diye şaşırıp

⁴³ Ebû Ali Mücîrüddîn Abdürrahîm b. Ali b. el-Hasen Kādî el-Fâdil, *Resâ' ilü'l-Kādî el-Fâdil*, thk. Ali Necm İsa (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2005), 49-50.

⁴⁴ Kādî el-Fâdil, *Resâ' ilü'l-Kādî el-Fâdil*, 52-53; Kalkaşendî, *Şubhu'l-a'shâ*, 7/29.

kalmışken ve ne diyeceklerini bilemezken şair Abdullah b. Hemmâm es-Selûlî, Yezîd'e hitaben onu mutlulukla sonuçlanan musibete karşı sabırlı olmaya ve verilen nimete (hilafete) karşı şükretmeye çağıran bir mersiye yazmıştır. Şair, kimi kaynaklarda farklı rivâyetlerle yer alan⁴⁵ şiir ve nesir karışımı ilgili mersiyesinde aynı anda hem taziye hem de tebrik dileklerini şu şekilde dile getirmiştir:

يا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ، أَجْرَكَ اللهُ عَلَى الرَّزِيَّةِ، وَبَارَكَ لَكَ فِي الْعَطِيَّةِ، وَأَعَانَكَ عَلَى الرَّعِيَّةِ؛ فَلَقَدْ رُزِنْتَ عَظِيمًا، وَأُعْطِيتَ جَسِيمًا؛
فَأَشْكُرُ اللهُ عَلَى مَا أُعْطِيتَ، وَاصْبِرْ عَلَى مَا رُزِيتَ، فَقَدْ فَقَدْتَ خَلِيفَةَ اللهِ، وَأُعْطِيتَ خِلَافَةَ اللهِ، فَفَارَقْتَ جَلِيلًا، وَوُهِّبْتَ جَزِيلًا؛ إِذْ
قَضَى مُعَاوِيَةُ نَحْبَهُ، وَوَلَّيْتَ الرِّيَاسَةَ، وَأُعْطِيتَ السِّيَاسَةَ، فَأَوْرَدَهُ اللهُ مَوَارِدَ السُّرُورِ، وَوَفَّقَكَ لِصَالِحِ الْأُمُورِ.

فَاصْبِرْ بِرَيْدِ، فَقَدْ فَارَقْتَ ذَا ثِقَّةٍ وَأَشْكُرْ جَبَاءَ الَّذِي بِالْمَلِكِ أَصْفَاكَ
لَا رُزْءَ أَصْبَحَ فِي الْأَقْوَامِ نَعْلَمُهُ كَمَا رُزِنْتَ وَلَا عُقْبَى كَعُقْبَاكَ
أَصْبَحْتَ وَالِيَّ أَمْرِ النَّاسِ كُلِّهِمْ فَأَنْتَ تَرْعَاهُمْ وَاللَّهُ يَرْعَاكَ
وَ فِي مُعَاوِيَةَ الْبَاقِي لَنَا خَلْفٌ إِذَا نُعِيتَ وَلَا نَسْمَعُ بِمَنْعَاكَ

“Ey müminlerin emîri! Allah seni bu büyük kaybindan dolayı mükâfatlandırсын, sana verdiği hediyeği mübarek kılsın, reaya konusunda yardımcı olsun, gerçekten kaybın da büyük, sana verilen armağan da. Bu vergisinden dolayı Allah’a şükret ve başına gelen musibete karşı da sabret. Sen, Allah’ın halifesini kaybettin, bunun yerine sana Allah’ın halifeliği verildi. Muâviye vefat ettiğinde bükük birini yitirdin, ancak, sana büyük bir makam bahşedildi, böylece liderlik makamına getirildin ve siyasetin başına geçtin. Allah onu mutluluk kaynaklarına ulaştırsın ve seni hayırlı işlerde muvaffak kılsın. [el-Basît]

Sabret ey Yezîd! Kuşkusuz güvenilir olandan ayrıldın ve seni yönetime seçenin mükâfatına ol minnettar;

Bildiğimiz kadarıyla toplumda ne senin gibi musibete uğrayan ne de akibeti seninkine benzer biri var;

⁴⁵ Câhiz, *el-Beyân ve't-tebyîn*, 2/132; Müberred, *el-Kâmil*, 2/792; İbn Abdürabbih, *el-İkdi'1-ferîd*, 3/261.

Sen bütün insanların işlerinin idarecisi olmuşsun. Sen onları gözet, Allah da seni gözetir;

Ölümün haber verileceği zaman kalan (Yezîd oğlu) Muâviye'de bize bir halef var, ancak, senin ölüm haberini duymayalım (Allah bizlere göstermesin ölümünü).⁴⁶

3. Bir Arada Sunulan Taziye ve Tebriğin Muhataba Göre Tasnifi

Muhatablar açısından bir arada sunulan taziye ve tebrik türlerine bakıldığında bunun toplumun farklı kesimlerine göre çeşitlilik arz ettiği görülmektedir. Bu tarzın muhatabları daha çok yönetici sınıfı olmakla beraber bazen dostane ilişkilere sahip halktan insanların yanı sıra kişinin kendisi de olabilmektedir.

3.1. Yönetici Sınıfı

Mersiyelerde taziye ile tebriğin birleştirilmesi hususunun Emevîlerle başlayan bir gelenek olduğu daha önce belirtilmişti. Ancak hüznün ve sevincin bir arada yaşanması, bu döneme özgü bir durum olmadığından sonraki dönemlerde de bunun örneklerini görmek mümkündür. Özellikle yönetici konumundaki kesimlere sunulan bu türün örnekleri farklı dönemlerde şair ve ediplerce ortaya konulmuştur. Ebû Nüvâs'ın, Hârûnürreşîd'in ölümünden sonra tahta geçen oğlu Emîn'e yeni halife olarak biat edilmesi üzerine veziri Ebü'l-Abbas Fadl b. Rebî'e (öl. 208/824) hitaben taziye ve tebriklerini harmanlayarak nazmettiği şu dizeler, bu türün en güzel örneklerinden sayılmıştır: [eṭ-Ṭavîl]

بِأَكْرَمِ حَيٍّ كَانَ أَوْ هُوَ كَائِنٌ	تَعَزُّ أبا العباسِ عَن خَيْرِ هَالِكٍ
هَنَّ مَسَاوِ مَرَّةً وَمَحَابِسُ	حَوَادِثُ أَيَّامٍ تَدُورُ صُرُوفُهَا
فَلَا أَنْتَ مَغْبُونٌ وَلَا الْمَوْتُ غَابِنٌ	وَفِي الْحَيِّ بِالمَيِّتِ الَّذِي غَيَّبَ النَّرَى

Ey Ebü'l-Abbas! Vefat edenlerin en hayırlısının yerine, gelmiş veya gelecek diriler içinde en asiliyle bul teselli.

Zamanın hadiselerine gelince zorlukları değişkenlik gösterir, onların kimi zaman kötülükleri, kimi zaman da vardır güzellikleri.

⁴⁶ İbn Reşîk el-Kayrevânî, *el-'Umde*, 2/155.

*Hayatta olan toprağın yuttuğu ölünün yerini doldurmuştur. Bu yüzden ne sen aldanansın ne de ölüm aldatandır.*⁴⁷

Abbâsî döneminin ünlü şairlerinden Ebû Temmâm'ın halife Mu'tasım-Billâh'ın (öl. 227/842) vefatı üzerine yerine geçen oğlu Vâsik-Billâh'a (öl. 232/847) taziye ve tebriklerini dile getirdiği 52 beyitlik mersiye-methiye karışımı uzun kasidesinden duygusal derinliği bulunan şu beyitler de bu türün güzel örneklerindedir: [el-Kâmil]

ما لِلدَّمِوعِ تَرْوُمُ كُلِّ مَرَامٍ وَالْجَفْنُ نَاكِلُ هَجَعَةٍ وَمَنَامٍ
يَا خُفْرَةَ المَعْصُومِ تُرْبُكَ مَوْدَعٌ مَاءَ الحَيَاةِ وَقَاتِلُ الإِعْدَامِ
مَا دَامَ هَارُونُ الخَلِيفَةَ فَالْهُدَى فِي غِبطَةٍ مَوْصُولَةٍ بِدَوَامِ
إِنَّا رَحَلْنَا وَاتَّقِينِ بَوَاتِقِ بِاللَّهِ شَمْسِ ضُحَى وَبَدْرِ تَمَامِ
لِلَّهِ أَيُّ حَيَاةٍ إِنبَعَثَتْ لَنَا يَوْمَ الحَمِيسِ وَبَعْدَ أَيِّ حِمَامِ
تِلْكَ الرِّزْيَةُ لَا رَزِيَّةَ مِثْلَهَا وَالْقِسْمُ لَيْسَ كَسَائِرِ الأَفْصَامِ

Gözyaşlarına ne oluyor da hep ağlayacak bir şeyler arıyor? Göz kapağıysa her uykuya ve düşe yas tutmakta;

Ey Mu'tasım'ın çukuru, toprağına bırakılmakta hayat suyu ve yokluğun katilidir o;

Harun (Vâsik-Billâh) halife olduğu sürece hidayet, devama bağlı bir gıpta içinde olur;

Biz Vâsik-Billâh'a güvendik, o ki kuşluk vaktinin güneşi ve dolunayı gibidir;

Allah aşkına perşembe günü ne büyük bir hayat dirilişe geçti bizim için ve ne büyük bir ölümden sonra!

*Şu başa gelen musibetin bir benzeri yok, [senin halife olman dolayısıyla] talih(imiz de) diğer talihler gibi değildir.*⁴⁸

⁴⁷ el-Hasen b. Hâni' b. Abdilevvel Ebû Nüvâs, *Dîvânü Ebî Nüvâs*, thk. İskender Âsaf (Kahire: el-Matbaatü'l-Umûmiyye, 1898), 130; İbn Ebû'l-İsba', *Tahrîrû't-Tahbîr*, 589.

Endülüslü şairlerin de bu yöntemi mersiyelerinde uyguladıklarını, bu konuda ortaya koydukları nitelikli örneklerden anlamak mümkündür. Döneme ait örneklerden hareketle bir arada sunulan taziye ve tebrik tarzı mersiye-lerin artışını etkileyen farklı faktörlerin olduğu görülmektedir. Bunların başında Endülüs'te hüküm süren İslâm ülkelerinin sınırlarının genişlemesi ve emirliklerin kurulması gelmektedir.

Müveşşahlarıyla ünlü Endülüslü Arap şairi Ubâde b. Mâüssemâ (öl. 422/1031) Hammûdî hânedanının ileri gelenlerinden Ali b. Hammûd'un öldürülmesi dolayısıyla yerine halife ilan edilen kardeşi Kâsım b. Hammûd'a taziye ve tebriklerini takdim ettiği şüirinden bazı beyitleri şu şekildedir: [el-Kâmil]

صَلَّى عَلَى الْمَلِكِ الشَّهِيدِ مَلِيكُهُ وَسَقَاهُ فِي ظِلِّ الْجِنَانِ الْكَوْثُرُ
مَا غَابَ بَدْرُ النَّوْمِ إِلَّا رَيْتَمَا جَلَى الدُّجَى عَنَّا الصَّبَاحُ الْأَزْهَرُ
إِنْ يَهْوِي مِنْ أَفْقِ الْخِلَافَةِ نَيْرٌ يَهْدِي السَّبِيلَ فَقَدْ تَلَاهُ نَيْرٌ

Sahibi (Allah) şehit hükümdara rahmet etsin, ona cennetlerin gölgesinde içirsin Keşer suyunu;

Daha dolunay kaybolmadan hemen peşinden karanlığı dağıtan parlak sabah doğdu.

Hilafet ufkundan yol gösteren bir yıldız kaymışsa da ardından başka bir yıldız çıkmıştır.⁴⁹

Endülüslü şair aynı zamanda tabip ve edip gibi kimlikleri de bulunan Ebû Abdillâh Muhammed b. Süleymân İbnü'l-Hannât'ın (öl. 437/1045), Kurtuba hâkimi Emevî Veziri Ebû Hazm Cehver'in (öl. 435/1043) ölümü üzerine yerine geçen oğlu Ebü'l-Velid Muhammed'in yönetimini kutlayan şu beyitlerde, taziye ve tebriği ustalıkla kaynaştırdığı görülür: [el-Basî]t

إِنَّا إِلِيَّ اللَّهُ فِي الرُّزْءِ الَّذِي فَجَعَا وَالْحَمْدُ لِلَّهِ فِي الْحُكْمِ الَّذِي وَقَعَا

⁴⁸ Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Alî b. Muhammed el-Hatîb et-Tebrîzî, *Şerhu Dîvâni Ebî Temmâm*, thk. Râcî el-Esmer (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, 1994), 2/100, 101.

⁴⁹ Ebü'l-Hasen Alî İbn Bessâm eş-Şenterîni, *ez-Zahîre fî mehâsini ehli'l-Cezîre*, thk. İhsan Abbas (Beyrut: Dârü's-Sekâfe, 1997), 1/478, 479.

وَلَىٰ أَبُو الْحَزْمِ عَنْ مَلِكٍ تَقَلَّدَهُ أَبُو الْوَلِيدِ فَعَرَّى الْمَلِكُ وَامْتَنَعَا
أَبُ كَرِيمٍ غَدَا الْفِرْدَوْسُ مَسْكَنَهُ وَابْنُ نَجِيبٍ تَوَلَّى الْأَمْرَ وَاضْطَلَعَا
لِللَّهِ شَمْسٌ ضُحَىٰ فِي اللَّحْدِ قَدْ غَرَبَتْ فَأَعْقَبْتُ قَمْرًا بِالسَّعْدِ قَدْ طَلَعَا

Bizi üzüp perişan eden bu musibet ile ilgili şunu deriz: Dönüşümüz Allah'adır. Gerçekleşen hüküm ile ilgili olarak da Allah'a hamd ederiz.

Ebü Hazm mülkü bırakıp gitti, Ebü'l-Velîd onu üstlendi, böylece saltanat güçlenip sağlamlık kazandı.

Asil bir baba Firdevs (cenneti) meskeni olsun, necip bir oğul yönetimi üstlenip işin başına geçti.

Ne güzel bir takdir ve tecellidir ki mezarda batan kuşluk güneşinin ardından mutluluk getiren bir ay doğdu.⁵⁰

Endülüslü meşhur şair, edip ve vezir Ebü'l-Velîd Ahmed b. Abdillâh İbn Zeydûn'un (öl. 463/1071) Ebü Hazm Cehver hakkında söylediği 15 beyitlik mersiyesi, taziye-tebrik türü mersiyelerin en uzunlarından biridir. Ölen babayı güneşe, oğlunu dolunaya benzettiği bazı beyitleri aşağıda verilmiştir: [eṭ-Tavîl]

أَلَمْ تَرَ أَنَّ الشَّمْسَ قَدْ صَمَّهَا الْقَبْرُ وَأَنَّ قَدْ كَفَانَا فَقَدْنَا الْقَمَرَ الْبَدْرُ
وَأَنَّ الْحَيَا إِنْ كَانَ أَقْلَعَ صَوْبُهُ فَقَدْ فَاضَ لِلْأَمَالِ فِي إِثْرِهِ الْبَحْرُ
إِسَاءَةٌ دَهْرٍ أَحْسَنَ الْفِعْلِ بَعْدَهَا وَذَنْبٌ زَمَانٍ جَاءَ يَتْبَعُهُ الْعُدْرُ
وَإِنْ يَكُ وَلَىٰ جَهْوَرٌ فَمُحَمَّدٌ خَلِيقَتُهُ الْعَدْلُ الرِّضَىٰ وَابْنُهُ الْبُرُ
لَعْمَرِي لَيْعَمِ الْعِلْقُ أَتْلَفَهُ الرِّدَى فَبَانَ وَنِعَمَ الْعِلْقُ أَخْلَقَهُ الدَّهْرُ
فَقُلْ لِلْحَيَارَىٰ قَدْ بَدَا عِلْمُ الْهُدَى وَلِلطَّامِعِ الْمَعْرُورِ قَدْ قُضِيَ الْأَمْرُ

Görmez misin kabir, güneşi içine aldı, peşinden gelen dolunay ayın yitirilişini bize hissettirmedi.

Yağmur suyunu yutmuşsa da onun peşinden deniz umutlar için taşmıştır.

⁵⁰ İbn Bessâm eş-Şenterîni, ez-Zahîre, 1/449.

Zaman (felek) yaptığı kötülüğü gidermek için iyilikte bulundu nitekim zaman işlediği günahı, akabinde yaptığı özürle telafi eder.

Cehver vefat edip dünyaya sırt çevirdiyse de (yerine geçen) Muhammed onun adil halifesi ve ebeveynlerine iyilik yapan oğludur.

Hayatıma yemin olsun ki ölümün götürdüğü ne kıymetli biridir, ayrılıp gitti ve zamanın yerine halef getirdiği ne değerlidir!

Şaşkınlara söyle hidayetin bayrağı göründü, mağrur tamahkâra da de ki iş bitmiştir.⁵¹

İşbiliye Hükümdarı Mu'tazıd-Billâh el-Abbâdî ölünce (öl. 461/1069) yerine oğlu Mu'temid-Alellah'ın geçmesi üzerine şair Ebü'l-Hasen Alî b. Abdilganî el-Husrî (öl. 488/1095) sanatını lafızlar üzerinden sergilediği şu mersiye-yi söyler: [Meczû' u'r-Reml]

مات عَبَادٌ وَلَكِنْ بَقِيَ الْفَرْعُ الْكَرِيمُ
فَكَأَنَّ الْمَيِّتَ حَيًّا غَيْرَ أَنَّ الصَّادَ مَيِّمُ

Abbâd (oğlu Mu'tazıd) öldü, fakat asil evladı (Mu'temid) kaldı geriye;

Sanki ölen diridir, ancak isimde değiştirilmiştir "dâd" harfi "mîm" ile.⁵²

Yönetici sınıfına yönelik taziye ve tebriğin birlikte sunulduğu şiir örneklerinde dikkat çeken hususlardan biri yapılan teşbihlerin, kullanılan kelime ve anlamların özenle seçildiğidir. Bir başka husus da genellikle beyitlerin ilk mısraında taziye, ikinci mısraında ise tebriğin dile getirilmesidir. Bunun en belirgin örneklerinden biri şair Ebû Temmâm'ın babası Mu'tasım-Billâh'ın vefatından sonra halife seçilen Vâsik-Billâh'a taziye ve tebriklerini içeren şu mersiyesidir: [eṭ-Ṭavîl]

لِنَاعِ نَعَى بَدْرًا نَوَى قَبْرَ مُلْحَدٍ بَدَا بَعْدَهُ بَدْرٌ أَصَاءَتْ مَطَالِعُهُ
وَمَا مَاتَ مَنْ أَبْقَى لَنَا بَعْدَ مَوْتِهِ إِمَامًا هَدَانَا نَهْجُهُ وَشَرَائِعُهُ
لَنْ يَكْتِ الدُّنْيَا لِئَامِنِ مَلِكِهَا فَقَدْ صَحَّحْتَ إِذْ قَامَ بِالْمُلْكِ تَأْسَعُهُ

⁵¹ İbn Bessâm eş-Şenterîni, eṣ-Şaḥîre, 1/392-393.

⁵² İbn Bessâm eş-Şenterîni, eṣ-Şaḥîre, 7/273.

Lahit şeklindeki mezara giren dolunayın ölümünü haber verene deyin ki: Ondan sonra şafakları aydınlatan başka bir dolunay çıktı.

Ölümünden sonra bizler için, davranış ve kanunları bizi doğruya yönlendiren bir imam bırakan kimse olmemiştir.

Dünya sekizinci hükümdarı için ağladıysa, dokuzuncu hükümdarı yönetime geçince mutlu olmuştur.⁵³

3.2. Kişinin Kendisi

Arap edebiyatında pek nadir de olsa kişinin kendine yönelik taziye ve tebriği birleştirdiğine dair örnekler de söz konusudur. Bu meyanda oldukça çarpıcı bir örnek teşkil eden bir rivayette Emevî halifesi Abdülmelik b. Mervân'ın ölümü üzerine oğlu Velîd b. Abdülmelik'in minbere çıkıp Allah'a hamd ü senâ ettikten sonra kendisine biat etmeye çağırarak, kendi taziye ve tebriğini içeren şu hutbeyi okuduğu kaydedilmektedir:

لَمْ أَرَ مِثْلَهَا مُصِيبَةً، وَلَمْ أَرَ مِثْلَهَا نَوَابًا: مَوْتُ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ، وَالْخِلَافَةُ بَعْدَهُ. إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ
عَلَى التَّعْمَةِ انْهَضُوا فَيَايَعُوا عَلَى بَرَكَةِ اللَّهِ.

“Ömrümde böylesine bir musibet ve mükafatı (bir arada) görmedim, (bunlar da) Emîrül-mü'minîn'in vefatı ve kendisinden sonraki hilafettir. Kuşkusuz bizler Allah'tan geldik ve ona döneceğiz. Bahşettiği bu nimetine karşı alemlerin rabbi Allah'a hamd olsun, haydi biat edin.”⁵⁴

Kaynaklar, kendine taziye ve tebrik sunma geleneğini ilk başlatan kişinin Velîd b. Abdülmelik olduğunu kaydeder.⁵⁵ Yukarıda verilen örnekle anlam olarak örtüşen, lafız ve cümleler olarak farklılık arz eden örneklerin de bu-

⁵³ Ebü'l-Kâsım el-Hasen b. Bişr b. Yahyâ el-Âmidî, *el-Muvâzene beyne şî'ri Ebî Temmâm ve'l-Buhtürî*, thk. Seyyid Ahmed Sakr vd. (Kahire: Mektebetü'l-Hancı, 1994), 3/521.

⁵⁴ Câhiz, *el-Beyân ve't-tebyîn*, 1/409.

⁵⁵ Ebü'l-Ferec el-Muâfâ b. Zekeriyâ b. Yahyâ Muâfâ en-Nehrevânî, *el-Celîsü's-şâlihu'l-kâfi ve'l-enîsü'n-nâşihu's-şâfi*, thk. Abdülkerim Sâmî el-Cündî (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2005), 454; Ebû Sa'd Mansûr b. Hüseyin el-Âbî, *Nesrü'd-Dürr*, thk. Hâlid Abdülğani Mahfûz (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2004), 3/40; İbn Asâkir, *Târîhu medîneti Dimaşk*, 63/173; Ebü'l-Fadl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr, *Muhtaşaru Târîhi Dimaşk*, thk. Rûhiyye en-Nehhâs vd. (Dimaşk: Dâru'l-Fikr li't-Tibâa ve't-Tevzî' ve'n-Neşr, 1984), 26/321.

lunduğu anlaşılmaktadır. Aynı olayla ilgili kaydedilen örneklerden biri şöyledir:

إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ يَا لَهَا مُصِيبَةٌ مَا أَعْظَمَهَا وَأَفْظَعَهَا، وَأَخْصَهَا وَأَعَمَّهَا وَأَوْجَعَهَا، مَوْتِ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ، وَيَا لَهَا نِعْمَةٌ مَا أَعْظَمَهَا وَأَجْسَمَهَا وَأَوْجَبَ الشُّكْرَ عَلَيَّ لِلَّهِ فِيهَا: خِلَافَتِهِ الَّتِي سَرَّ بَلَانِيهَا أَنْهَضُوا رَحِمَكُمُ اللَّهُ فَبَايَعُوا عَلِيَّ بَرَكَةَ اللَّهِ.

“Şüphesiz biz Allah'tan geldik ve yalnız O'na döneceğiz. Mü'minlerin Emiri'nin vefatı ne büyük, ne korkunç, ne özel, ne genel ve ne acı bir musibettir!; aynı şekilde ne büyük, ne muazzam bir nimettir! ve ne kadar da çok Allah'a şükretmemi gerektirendir!: O da Allah'ın bana giydirdiği halifeligidir. Kalkın -Allah size merhamet etsin- Allah'ın bereketi üzerine biat edin.”⁵⁶

Kendine taziye ve tebrik sunma geleneğinin başka bir örneği de babası tarafından veliaht tayin edilen Ebû Abdillâh Muhammed el-Mehdî-Billâh'ın (öl. 169/785), babası Abbâsî halifesi Ebû Ca'fer el-Mansûr'un (öl. 158/775) vefat haberini aldığı anda insanlara irad ettiği şu hutbesidir:

إِنَّ أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ عَبْدَ دُعَى فَأَجَابَ، وَأَمَرَ فَاطَاعَ، وَأَغْرُزُوتَ عَيْنَاهُ، فَقَالَ: قَدْ بَكَى رَسُولُ اللَّهِ، صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عِنْدَ فِرَاقِ الْأَحِبَّةِ، وَلَقَدْ فَارَقْتُ عَظِيمًا وَقَلْبُدْتُ حَسِيمًا، وَعِنْدَ اللَّهِ أَحْتَسِبُ أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ، وَبِهِ أَسْتَعِينُ عَلَى خِلَافَةِ الْمُسْلِمِينَ.

“Kuşkusuz Müminlerin Emiri, çağrılıp icabet eden, emrolunup itaat eden bir kuldur. Gözleri yaşlarla dolan (halife Mehdi) şöyle dedi: Resûlullah da (s.a.v.) sevdiklerinden ayrılırken ağlamıştır. Gerçekten ben büyük birini kaybettim ve çok büyük bir makamla görevlendirildim; Müminlerin Emiri'nin ecrini sadece Allah katında umuyorum ve Müslümanların halifeliği konusunda O'ndan yardım diliyorum.”⁵⁷

3.3. Diğer İnsanlar

Daha önce belirtildiği üzere taziye ve tebriğin bir arada ifade edilmesi daha çok yöneticilere özgü örneklerden oluşur. Sayıca az da olsa sıradan insanlar için söylenen bu türe dair örneklerle de rastlamak mümkündür. Ebü'l-Kâsım İsmâil Sâhib b. Abbâd'ın (ö. 385/995) bir annenin evliliğini tebrik ve bir babanın ölümü sebebiyle taziyeye dair şu mektubu, bu türün en ilginç örneklerindedir:

⁵⁶ Muâfâ en-Nehrevânî, *el-Celîsü's-şâlihu'l-kâfi*, 454.

⁵⁷ Süyûtî, *Târîhu'l-hulefâ*, 297.

الْأَيَّامُ - أَطَالَ اللَّهُ بَقَاءَكَ - تَجْرِي عَلَى أَنْهَاءِ مُخْتَلِفَةٍ وَشَعْبٍ مُتَّفَرِّقَةٍ، وَأَحْكَامُهَا تَتَفَاوَتْ بَيْنَنَا بِمَا يَسُوءُ وَيَسْرُ، وَيَنْفَعُ وَيَضُرُّ،
وَيَلْعَنِي مِنْ نَفُودِ قَضَاءِ اللَّهِ فِي شَيْخِكَ، رَحِمَهُ اللَّهُ تَعَالَى، مَا أَرْعَجَنِي، وَأَبْهَمَ طُرُقَ السَّلْوَةِ دُونِي، وَإِنْ كَانَ مَنْ خَلَقَكَ غَيْرَ خَارِجٍ عَنِ
رُؤْيَةِ الْأَحْيَاءِ، وَلَا حَاصِلٍ فِي زُمْرَةِ الْأَمْوَاتِ، وَاللَّهُ يَأْسُو كَلْمَكَ، وَيَسُدُّ ثَلْمَكَ، وَقَدْ فَعَلَ ذَلِكَ بِأَنْ آتَاكَ اللَّهُ لَكَ، بَعْدَ أَبِيكَ أَبَا، لَا
يَقْصُرُ عَنْهُ شَفَقَةٌ عَلَيْكَ وَخَنُوءٌ، وَإِنَارًا لَكَ وَبِرًّا، وَقَدْ لَعَمْرِي وَفَقْتُ حِينَ وَصَلْتَ بِحَبْلِكَ حَبْلَهُ، وَأَسْكَنْتَ الْكَبِيرَةَ - حَرَسَهَا اللَّهُ -
ظُلْمًا، لِئَلَّا تَفْقِدَ مِنَ الْمَاضِي، عَفَا اللَّهُ عَنْهُ، إِلَّا شَخْصَةً، فَالْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَرْشَدَكَ لِمَا يُعْبِدُ الشَّمْلَ مُجْتَمِعًا بَعْدَ فِرَاقِهِ، وَالْعَدَدَ مُؤَفَّرًا
بَعْدَ انْتِقَاصِهِ، حَمْدًا يَقْضِي لَكَ بِالْمَسْرَةِ، وَيَحْسِمُ دُونَكَ مَوَادَّ الْوَحْشَةِ، وَيَلْقِيكَ ثَوَابَ مَا قَضَيْتَهُ مِنَ الْحَقِّ، وَتَحْمَلْتَهُ فِيهِ مِنَ الْأَرْقِ، إِنَّهُ
فَعَالٌ لِمَا يُرِيدُ.

“Allah sana uzun ömürler versin, günler değişik şekillerde ve farklı kulvarlarda akıp gitmekte. Aramızdaki hükümleri de, iyisiyle kötüsüyle ve faydalısıyla zararlıyla değişik olmaktadır. Bu arada Allah'ın şeyhinle (babanla) ilgili takdirinin de, Allah rahmet eylesin, beni üzecek şekilde gerçekleştiğini haber aldım. Bu konudaki teselli yolunu göremez kıldı beni. Seni geride bırakan da, ne yaşayanları göremez durumda ne de ölüler grubu içerisinde. Allah yediğin darbeye çare verir ve açılan yaranı kapatır. Nitekim babandan sonra bir baba vererek sana bu fırsatı vermiştir. Bu baba, eskisinden sana daha az şefkat ve merhametli olmayıp sana daha az öncelik vermemekte ve daha az iyi davranmamaktadır. Yemin ederim ki, onunla irtibatlandırmakla sen başarılı kıldın ve sen büyük olanı (anneni) -Allah onu korusun- gölgesinde yerleştirdin. Ta ki (annen) gidenin-Allah onu affetsin-sadece şahsını yitirmiş olsun. Şimdi, dağınıklktan sonra sana tekrar toparlanma yolunu gösteren ve azalttığı sayıyı tamamlayan Allah'a hamd olsun. Öyle bir hamd ki, senin için sevinç versin ve seni ürkütücü durumlardan korusun. Yaptığın hakşinaslığın ve uğruna katlandığın uykusuzluğun da sana sevabını ulaştırsın. Şüphesiz o, dilediğini en iyi yapandır.”⁵⁸

Bunun başka bir örneği de, Mevla Şihâbüddîn Mahmûd el-Kâtib'in (öl. 725/1325), kızının öldüğü gün kendisine bir erkek çocuk bahşedilen kişiye taziye ve tebriklerini dile getirdiği şu ifadeleridir:

وَلَا عَنَبَ عَلَى الدَّهْرِ فِيمَا افْتَرَفَ، إِنْ كَانَ قَدْ أَسَاءَ فِيمَا مَضَى فَقَدْ أَحْسَنَ الْخُلْفَ؛ وَاعْتَدَرَ بِمَا وَهَبَ عَمَّا سَلَبَ، فَعَفَا اللَّهُ
عَمَّا سَلَفَ.

⁵⁸ 'Askerî, *Dîvânü'l-me'ânî*, 1/102.

“Zamana bu yaptığından dolayı bir azarlama yoktur. Çünkü o, geçmişte kötülük yaptıysa da aldığı kız çocuk yerine verdiği erkek çocukla özür diledi. Allah da daha önce yaptıklarını affetsin.”⁵⁹

4. Tahlilden Tespite: Bira Aradaki Taziye ve Tebrik Türünün Özellikleri

İhvâniyyât denilen dost ve ahbablar arası şiir ve nesir şeklindeki yazışmalarda bilhassa taziye ve tebrik içerikli örneklerde ruhları etkileyen güçlü ifadeleri kullanmak makbul karşılanmıştır. Çünkü bu tür şiir ve mektupların etkisi, diziliş ve ifadenin güçlü ve süslü olmasına dayanmaktadır. Genel olarak taziye ve tebriğin bir arada sunulduğu örnekler biçim ve içerik bakımından incelendiğinde aşağıda sıralanan özellikleri taşıdığı gözlemlenmiştir:

1- Her ne kadar şair taziye ve tebrikte bir dengeyi korumaya çalışsa da tebrik ifadeleri daha güçlü ve vurguludur. Çünkü bu tebrikten amaç daha çok yeni halifenin içinde bulunduğu sevinci paylaşarak, onu büyüterek acıyı hafifletmektir.

2- Halife ve benzeri konumdaki kimselere özgü bu türün örneklerinde genellikle ölen kişi batan güneşe, tebrik edilen/övuken kişi ise dolunaya benzetilir. Ayrıca bir taraftan taziye diğer taraftan tebrik yoluyla ölen ile onun yerine geçenin karşılaştırılması yapılarak boşalan yerin/makamın bir şekilde doldurulduğu belirtilir.

3- Hayalden uzak bir üslûpla söylendiği için edebî sanatların kullanımı diğer türlere nazaran azdır.

4- Neredeyse tamamı erkeklere yöneliktir. Kadınlara yönelik taziye ve tebrik örnekleri tespit edilememiştir.

5- Normalde sadece taziye veya tebrik metinleri daha uzunken, örneklerden de anlaşılacağı üzere taziye ve tebriğin bir arada sunulduğu metinlerin genellikle kısa olduğu tespit edilmiştir.

6- Taziye ve tebrik örneklerinin başında önceden maksadı bildiren ifadelerin kullanılması, başka bir ifadeyle hutbe ve mektupların giriş ve başlangıcının dile getirilen amaca uygun olması (berâat-i istihlâl sanatı), belagatin temel unsurlarından biri olarak kabul edilmiştir.

⁵⁹ Nüveyri, *Nihâyetü'l-ereb*, 7/143; İbn Hicce el-Hamevî, *Hizânetü'l-edeb*, 2/42, 43.

Sonuç

Arap edebiyatının Câhiliye ve Sadru'l-İslâm dönemlerinde mersiye teması bulunmakla birlikte bu temanın bir türü olarak taziye ile tebriğin aynı ifade veya metne sığdırılması tekniği, Emevîler devrinde ortaya çıkmıştır. Söz konusu devrin edebî muhitlerinde görülen bu yenilik sonraki dönemlerde de şair ve edipler tarafından takip edilmiş ve çeşitli vesilelerle kullanarak müstakil bir türe dönüşmüştür. İhvâniyyât türü kapsamında görülen bu tarz, muhatapı açısından yönetici sınıfını oluşturan halife, vezir ve vali konumundaki kimselerin yanı sıra sıradan insanlar ve kimi zaman kişinin kendisi şeklinde çeşitlilik arz etmiştir.

Bu tekniği diğer mersiye veya tebrik örneklerinden ayıran kendine has bazı özellikleri olduğu anlaşılmıştır. Taziye ve tebriğin bir arada dile getirilmesinin en bariz özelliklerinden biri daha çok baba, kardeş veya amcazade gibi yakın akrabalarının vefatıyla yönetime gelen halifelere yönelik olmasıdır. Diğer bir özelliği de uzun hutbeler ya da kasideler değil, daha çok kısa metin pasajları ya da şiir kıtaları şeklinde icra edilmesidir. Bununla birlikte uzun kasidelerden oluşan örnekler de söz konusudur.

Klasik Arap şiirinde tebrik ve taziye birleştiren durumlar, kaynaklarda dağınık olsa da nicelik açısından ciddi bir yekûn tutmaktadır. Malzeme bakımından zengin, anlamları ve fikirleri bakımından geniş, yönelimleri ve ifade tarzı bakımından özgün olma gibi nitelikler, bu şiir türünü müstakil edebî bir tema haline getirmiştir. Bu tür teknik olarak zıt temaların bir arada dile getirilme sanatı olan iftinân kapsamında yer almaktadır. Fakat iftinân sanatı türleri içerisinde bu türü ilginç kılan şey tamamen birbirine zıt ve birleştirilmesi bir hayli zor iki temanın bir arada kullanılmasıdır.

Çalışmada yer verilen taziye-tebrik örneklerindeki dil ve üslûpla ilgili olarak genellikle söz sanatlarından uzak, sade bir dilin kullanıldığı söylenebilir. Konuya dair örnekler değerlendirildiğinde acının unutulması veya hafifletilmesi için genellikle başa gelen musibet ile ona alternatif olabilecek yönlere vurgu yapıldığı dikkatlerden kaçmamaktadır. Dil ve üslûp bakımından dikkat çeken hususlardan biri ilgili örneklerde sabrı tavsiye eden ifadelere yoğun biçimde yer verilmesidir. Ayrıca bu örneklerde çoğu defa benzer ifadeler kullanılmıştır.

Taziye ve tebrîğin bir arada sunumunu, özellikle ortaya çıkışı ve gelişimini, dönem ve türleri açısından ele alan bu çalışma, konunun mümkün olan analizlerinden sadece birisidir. Bu analiz ve değerlendirme henüz ayrı başlıklar olarak araştırma konusu haline gelmemiş olan iftinân sanatı kapsamında yer alan türlerin edebî birer problematik olgu olarak düşünülüp yeni bir şekilde tahlil edilebileceğini gösterir. Bu değerlendirme bize Arap dili ve belâğatı alanında dönemler ve temalar bazında karşılaştırmalı bazı çalışmalara kapı aralayabilir. Bunun yanı sıra ele aldığımız konu ve örnekler ilgili dönemlerde yaşanmış tarih olaylarına ışık tutması gibi başka bir yaklaşımla inceleme konusu olabilir.

Kaynakça

- Âbî, Ebû Sa'd Mansûr b. Hüseyin. *Nesrû'd-Dürr*. thk. Hâlid Abdülğanî Mahfûz. 7 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2004.
- Âmidî, Ebü'l-Kâsım el-Hasen b. Bişr b. Yahyâ. *el-Muvâzene beyne şî'ri Ebî Temmâm ve'l-Buhtürî*. thk. Seyyid Ahmed Sakr vd. 3 Cilt. Kahire: Mektebetü'l-Hancî, 1994.
- Askerî, Ebû Ahmed el-Hasen b. Abdillâh b. Saîd. *el-Maşûn fi'l-edeb*. thk. Abdüsselâm Muhammed Hârûn. Kuveyt: Matbaatü Hükümeti'l-Kuveyt, 2. Basım, 1984.
- 'Askerî, Ebû Hilâl el-Hasen b. Abdillâh b. Sehl. *Dîvânü'l-me'ânî*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Cîl, ts.
- Bûsaîdî, Sâlim b. Saîd. *el-Câmi' fi'l-edebi'l-'Umânî*. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kârî, 2015.
- Câhiz, Ebû Osmân Amr b. Bahr b. Mahbûb. *el-Beyân ve't-tebyîn*. thk. Abdüsselâm Muhammed Hârûn. 4 Cilt. Kahire: Mektebetü'l-Hancî, 7. Basım, 1998.
- Cehşiyârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdûs b. Abdillâh. *el-Vüzerâ' ve'l-küttâb*. thk. İbrahim Salîh. Abudabi: el-Mecmau's-Sekâfi, 2009.
- Dervîş, Muhyiddin. *İ'râbü'l-Kur'ânî'l-Kerîm ve beyânüh*. Dımaşk-Beyrut: Dâru İbn Kesîr - Dâru'l-Yemâme, 11. Basım, 2011.

- Ebû Dülâme, Zend b. Cevn. *Dîvânu Ebî Dülâme*. thk. İmîl Bedî' Ya'kûb. Beyrut: Dâru'l-Cil, 1994.
- Ebû Nüvâs, el-Hasen b. Hânî' b. Abdilevvel. *Dîvânu Ebî Nüvâs*. thk. İskender Âsaf. Kahire: el-Matbaatü'l-Umûmiyye, 1898.
- Ebü's-Şîs, Muhammed b. Abdullah b. Rezîn el-Huzâî. *Dîvânu Ebi's-Şîs el-Huzâ'î ve aḥbârüh*. thk. Abdullah el-Cübûrî. Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, 1984.
- Ezherî, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed. *Tehzîbü'l-luġa*. thk. Abdüsselâm Muhammed Hârûn - Muhammed Ali en-Neccâr. 17 Cilt. ed-Dârü'l-Misriyye li't-te'lîf ve't-terceme, Kahire., 67 1964.
- Ferâhidî, Halîl b. Ahmed. *Kitâbü'l-'Ayn müratteben 'alâ ḥurûfi'l-mu'cem*. thk. Abdülhamîd Hindâvî. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubî'l-İlmiyye, 2003.
- Hâsir, Selm el. *Dîvânu Selm el-Hâsir*. thk. Şâkir el-Âşûr. Beyrut: Dâru Sâdır, 2017.
- Hatîb et-Tebrîzî, Ebû Zekerîyyâ Yahyâ b. Alî b. Muhammed. *Şerḥu Dîvâni Ebî Temmâm*. thk. Râcî el-Esmer. Beyrut: Dâru'l-Kitâbî'l-'Arabî, 2. Basım, 1994.
- Husrî, Ebû İshâk İbrâhîm b. Alî. *Zehrû'l-âdâb ve semerü'l-elbâb*. thk. Selâhaddin el-Hevvârî. 4 Cilt. Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 2001.
- İbn Abdürabbih, Ebû Ömer Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed. *el-'İkdü'l-ferîd*. thk. Müfid M. Kumeyha - Abdülmecid et-Terhînî. 9 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubî'l-İlmiyye, 1983.
- İbn Asâkir, Ebü'l-Kâsım Ali b. el-Hasan. *Târîḥu medîneti Dimaşk*. thk. Muhibbüddin Ebû Saîd Ömer b. Garâme el-Amrevî. 80 Cilt. b.y.: Dâru'l-Fikr li't-Tibâa ve'n-Neşr ve't-Tevzî', 1995.
- İbn Bessâm eş-Şenterînî, Ebü'l-Hasen Alî. *ez-Zaḥîre fî meḥâsini ehli'l-Cezîre*. thk. İhsan Abbas. 8 Cilt. Beyrut: Dârü's-Sekâfe, 1997.
- İbn Ebü'l-İsba', Ebû Muhammed Zekiyyüddîn. *Tahrîrû't-Taḥbîr fî şinâ'ati's-şi'r ve'n-neşr ve beyâni i'câzi'l-Ḳur'ân*. thk. Hifnî Muhammed Şeref. Kahire: Lecnetü İhyâü't-Türâsî'l-İslâmî, 1963.

- İbn Hicce el-Hamevî, Ebû Bekr b. Alî b. Abdillâh. *Hzânetü'l-edeb ve gâyetü'l-ereb*. thk. Kevkeb Deyâb. 4 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdır, 2. Basım, 2005.
- İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullâh b. Müslim. *eş-Şi'r ve's-su'arâ'*. thk. Müfid M. Kumeyha - Muhammed Emîn ed-Dannâvî. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2. Basım, 2005.
- İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullâh b. Müslim. *Uyûnü'l-ahbâr*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1418.
- İbn Manzûr, Ebü'l-Fadl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrerem. *Muhtaşaru Târîhi Dımaşk*. thk. Rûhiyye en-Nehhâs vd. 29 Cilt. Dımaşk: Dâru'l-Fikr li't-Tibâa ve't-Tevzî' ve'n-Neşr, 1984.
- İbn Ma'sûm, Alî Sadrüddîn b. Muhammed el-Medenî. *Envârü'r-rebî' fi envâ'i'l-bedî'*. thk. Şâkir Hâdî Şükr. 7 Cilt. Necef: Matba'atu'n-Nu'mân, 1968.
- İbn Nübâte el-Mısırî, Ebû Bekr Cemâlüddîn Muhammed. *Dîvânü İbn Nübâte el-Mısırî*. Beyrut: Dâru İhyâit-Türâsî'l-Arabî, ts.
- İbn Reşîk el-Kayrevânî, Ebû Alî el-Hasen. *el-'Umde fi mehâsini's-şi'r ve âdâbih*. thk. Muhammed Muhyiddin Abdülhamîd. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Cil, 5. Basım, 1981.
- İbn Tabâtabâ el-Alevî, Ebü'l-Hasen Muhammed b. Ahmed b. Muhammed. *İyârü's-şi'r*. thk. Abbas Abdüssâtir. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2. Basım, 2005.
- İbn Vâsıl, Cemâlüddîn Muhammed b. Sâlim. *Müferricü'l-kürûb fi ahbâri Benî Eyyûb*. thk. Cemâluddîn eş-Şeyyâl vd. 5 Cilt. Kahire: Dâru'l-Kalem, 1953.
- İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî. *Kitâbü'l-Ezkiyâ'*. b.y.: Dâru'l-Fikr, ts.
- İbnü'l-Esîr, İzzeddin. *el-Kâmil fi't-târîh*. thk. Ömer Abdüsselâm Tedmürî. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, 1997.
- İbşihî, Ebü'l-Feth Şihâbüddîn Muhammed b. Ahmed. *el-Müstetraf fi külli fennin müstetraf*. 2 Cilt. Beyrut: Mensûrâtü Dâru Mektebeti'l-Hayât, 1992.
- Kâdî el-Fâdil, Ebû Alî Mücîrüddîn Abdürrahîm b. Alî b. el-Hasen. *Resâ'ilü'l-*

Ḳāḍî el-Fâḍîl. thk. Ali Necm İsa. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2005.

Kalkaşendî, Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Alî. *Şubhu'l-a'sâ fi şınâ'ati'l-inşâ'*. 14 Cilt. Kahire: Dâru'l-Kütübî'l-Mısriyye, 1922.

Medâinî, Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Abdillâh. *Kitâbü't-Te'âzî*. thk. İbtisâm Merhûn es-Saffâr - Bedrî Muhammed Fehd. Necef: Matba'atu'n-Nu'mân, 1971.

Mes'ûdî, Ebü'l-Hasen Alî b. el-Hüseyn b. Alî. *Mürûcü'z-zeheb ve me'âdinü'l-cevher*. thk. Kemâl Hasan Mer'î. 4 Cilt. Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 2005.

Muâfâ en-Nehrevânî, Ebü'l-Ferec el-Muâfâ b. Zekeriyâ b. Yahyâ. *el-Celîsü's-şâlihu'l-kâfi ve'l-enîsü'n-nâşihu's-şâfi*. thk. Abdülkerim Sâmi el-Cündî. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2005.

Müberred, Ebü'l-Abbâs Muhammed b. Yezîd b. Abdilekber b. Umeyr. *el-Kâmil*. thk. Cum'a el-Hasan. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Me'rife, 2. Basım, 2007.

Nüveyrî, Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Abdilvehhâb. *Nihâyetü'l-ereb fi fünûni'l-edeb*. thk. Müfid Kumeyha vd. 33 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2004.

Râfiî, Mustafâ Sâdik. *Târîhu âdâbi'l-'Arab*. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2000.

Safvet, Ahmed Zekî. *Cemheretü huṭabi'l-'Arab fi 'uşûri'l-'Arabiyeti'z-zâhire*. 3 Cilt. Mısır: Şirketü Mektebeti ve Matbaati Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1933.

Samancı, Yusuf Sami. *Osmanlı Dönemi Arap Şairlerden Mencek Paşa ve Şiirleri*. Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları, 2017.

Seâlibî, Ebû Mansûr Abdülmelik b. Muhammed b. İsmâil. *Siḥrû'l-belâğa fi sırri'l-berâ'a*. thk. Abdüsselâm el-Havfî. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1984.

Süyûtî, Ebü'l-Faḍl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr. *Târîhu'l-hulefâ'*. thk. Komisyon. Beyrut: Dâru's-sekâfe, ts.

Şevkî Dayf. *er-Risâ'*. Kahire: Dâru'l-Me'ârif, 4. Basım, 1955.

Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr. *Târîhu't-Taberî: Târîhu'r-rusul ve'l-mülûk*. thk. Muhammed Ebü'l-Fadl İbrahim. 9 Cilt. Kahire: Darü'l-Meârif, 2. Basım, 1966.

Timurtaş, Abdulhadi. *Arap Edebiyatında Divan Kitâbeti -Ziyâuddîn İbnu'l-Esîr Örneği-*. Ankara: Akademisyen Kitabevi, 2018.

Toprak, M. Faruk. "Mersiye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Ankara: TDV Yayınları, 2004.

Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed. *Rebî'u'l-ibrâr ve nuşûşü'l-aḥbâr*. thk. Abdülemîr Mühennâ. 5 Cilt. Beyrut: Müessesetü'l-E'lemî li'l-Metbû'ât, 1992.

